

**Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Факультет психології, історії та соціології
Кафедра психології**

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ
УМОВАХ СОЦІУМУ**

**Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

**Виконала: здобувачка групи 07- 231 Мз
спеціальності 053 Психологія
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Федишин Мирослава**

Керівник: к.п.н. Тьор Л.В.

Рецензент: к.п.н., доцент, Радул І.Г.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ СОЦІУМУ.....	7
1.1. Теоретичні підходи до вивчення поняття та структури ціннісних орієнтацій особистості	7
1.2. Класифікація та типи ціннісних орієнтацій особистості.	13
1.3. Соціальні трансформації як чинник зміни ціннісних орієнтацій особистості в умовах сьогодення.	18
Висновки до розділу 1.	22
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ СОЦІУМУ НА ПРИКЛАДІ ЖІНОК З РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	23
2.1. Обґрунтування програми дослідження ціннісних орієнтацій жінок з родин військовослужбовців у трансформаційних умовах соціуму.	24
2.2. Змістові характеристики ціннісних орієнтацій жінок з родин військовослужбовців у трансформаційних умовах соціуму.	28
2.3. Програма розвитку рефлексії ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців як засіб розвитку резильєнтності в трансформаційних умовах соціуму.	45
Висновки до розділу 2.	49
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний світ характеризується стрімкими соціальними, економічними та політичними змінами, які суттєво впливають на формування ціннісних орієнтацій особистості. У трансформаційних умовах соціуму, коли традиційні норми та цінності зазнають переосмислення, а нові виклики, такі як глобалізація, технологічний прогрес, війни та соціальні кризи, змінюють суспільні структури, дослідження ціннісних орієнтацій набуває особливої актуальності. Цінності виступають основою для прийняття рішень, визначають поведінку людини та її взаємодію з іншими, формуючи як індивідуальну, так і колективну ідентичність. У період суспільних трансформацій, коли стабільність поступається місцем невизначеності, розуміння того, як формуються, трансформуються чи зберігаються цінності, стає ключовим для прогнозування соціальних процесів і підтримки психологічного благополуччя людини.

Особливу увагу в контексті цього дослідження привертають ціннісні орієнтації жінок із родин військовослужбовців. Дана група перебуває в унікальних умовах, адже їхнє життя часто ускладнене не лише загальними соціальними трансформаціями, а й специфічними викликами, пов'язаними з війною. Постійна тривога за близьких, які перебувають у зоні бойових дій, необхідність адаптації до нових соціальних ролей, економічні труднощі та психологічний тиск формують особливий контекст, у якому цінності цих жінок можуть зазнавати значних змін. Дослідження ціннісних орієнтацій цієї групи дозволяє не лише зрозуміти, як війна впливає на їхню свідомість, але й розробити ефективні стратегії психологічної підтримки, що є критично важливим у сучасних умовах.

У контексті швидких суспільних трансформацій, коли традиційні інститути, такі як сім'я, освіта чи релігія, втрачають свій вплив, а нові ціннісні системи ще не сформовані, виникає потреба у створенні умов для гармонійного розвитку особистості. Дослідження цього питання може слугувати основою для розробки соціальних програм, спрямованих на підтримку вразливих груп

населення, зокрема жінок із родин військовослужбовців, які потребують особливої уваги через їхню унікальну ситуацію.

Отже, аналіз ціннісних орієнтацій у трансформаційних умовах не лише розширює теоретичні уявлення про механізми адаптації людини до змін, але й має безпосереднє прикладне значення для зміцнення соціальної згуртованості та психологічної стійкості суспільства.

Теоретична база дослідження включає наукові праці та дослідження таких вчених як О. Андрусик, Л. Балачій, Н. Берегова, Д. Бібік, Л. Воробйова, О. Горіна, О. Гріньова, Х. Дзюнь, В. Драченко, З. Затерта, П. Ігнатенко, О. Ігумнова, Д. Кислинська, Г. Пирог, Н. Потапчук, Г. Росінський, Л. Самойленко, О. Скоробагатська та ін.

Об'єкт дослідження – ціннісні орієнтації особистості.

Предмет дослідження – змістові характеристики ціннісних орієнтацій особистості у трансформаційних умовах соціуму.

Мета дослідження – теоретично та емпірично дослідити змістові характеристики ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців в умовах соціальних трансформацій, викликаних війною.

Завдання:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння цінностей і ціннісних орієнтацій у психології.
2. Теоретично обґрунтувати вплив соціальних трансформацій на структуру та ієрархію цінностей особистості.
3. Дослідити змістові характеристики ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців.
4. Розробити програму розвитку психологічної рефлексії ціннісних орієнтацій для жінок із родин військовослужбовців як засіб психологічної стабілізації та підтримки в трансформаційних умовах соціуму.

Теоретичні методи дослідження – для вивчення ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційних умовах соціуму застосовується комплекс теоретичних методів, що забезпечують глибоке розуміння предмета

дослідження. *Аналіз літератури* дозволяє систематизувати існуючі знання про ціннісні орієнтації, зокрема концепції Ш. Шварца, М. Рокіча та інших учених, які досліджували цінності як основу поведінки людини. *Порівняльний метод* використовується для зіставлення ціннісних орієнтацій різних соціальних груп, зокрема жінок із родин військовослужбовців, з іншими категоріями населення, щоб виявити їхні особливості в умовах соціальних трансформацій. *Узагальнення* застосовується для формулювання висновків на основі зібраних даних, що сприяє створенню цілісної картини трансформації цінностей у динамічному суспільстві.

Емпіричні методи дослідження – методика «Рівень співвідношення «цінностей» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація І. Субашкевич); методика PVQ «Портрет цінностей» Ш. Шварца (адаптація І. Семків); шкала резилієнтності Коннор-Девідсон (CD-RISC) (адаптація Н. Школіної, І. Шаповала та ін.), опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф (адаптація С. Карсканової), методика вивчення спрямованості особистості В. Смекала, М. Кучера.

Практична значущість – отримані результати можуть бути використані для розробки психологічних і соціальних програм підтримки вразливих груп населення, зокрема жінок із родин військовослужбовців, які стикаються з унікальними викликами, такими як тривога за близьких, економічні труднощі та зміна соціальних ролей. Розуміння їхніх ціннісних пріоритетів дозволяє створювати цільові стратегії психологічної допомоги, спрямовані на підвищення резильєнтності та адаптації до стресових умов.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до вивчення ціннісних орієнтацій особистості в умовах соціальних трансформацій з акцентом на специфічний контекст жінок із родин військовослужбовців. Вперше пропонується аналіз ціннісних орієнтацій цієї групи в умовах сучасних викликів, пов'язаних із війною, що дозволяє виявити унікальні патерни адаптації та трансформації цінностей.

Перспективи подальших досліджень – подальші дослідження теми ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційних умовах соціуму можуть бути спрямовані на поглиблене вивчення динаміки цінностей у різних соціальних групах, зокрема молоді, людей похилого віку чи представників інших професійних категорій, які зазнають впливу соціальних змін.

Структура кваліфікаційної роботи включає вступну та основну частини, висновки, список використаної літератури (45 найменувань). Загальний обсяг проєкту становить 58 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ СОЦІУМУ

Ціннісні орієнтації особистості є ключовим елементом її психологічної структури, що визначає спрямованість поведінки, мотивацію та взаємодію з соціальним середовищем. У сучасному світі, позначеному стрімкими соціальними трансформаціями, такими як глобалізація, технологічний прогрес, економічні кризи та війни, цінності набувають особливої значущості як механізм адаптації до змін. Вони допомагають людині знаходити сенс у нових реаліях, долати виклики та зберігати психологічну стійкість. Особливо актуальним є вивчення ціннісних орієнтацій у трансформаційних умовах соціуму, коли традиційні норми та цінності зазнають переосмислення, а нові виклики вимагають гнучкості та перебудови пріоритетів.

Даний розділ присвячено теоретичним основам дослідження ціннісних орієнтацій, що включають аналіз їхнього поняття, структури, класифікації та впливу соціальних трансформацій. Окремий акцент зроблено на ціннісних орієнтаціях жінок із родин військовослужбовців, які перебувають у специфічному контексті, де воєнні умови формують унікальні пріоритети та смисли.

Метою цього розділу є створення теоретичної бази для розуміння ціннісних орієнтацій як динамічної системи, що відіграє ключову роль у психологічній адаптації людини до трансформаційних умов.

1.1. Теоретичні підходи до вивчення поняття та структури ціннісних орієнтацій особистості

Ціннісні орієнтації особистості є одним із ключових понять у психології, соціології та філософії, адже вони визначають спрямованість поведінки людини,

її мотивацію та взаємодію з соціальним середовищем. У трансформаційних умовах соціуму, коли суспільство зазнає швидких змін через економічні, політичні чи культурні фактори, розуміння ціннісних орієнтацій набуває особливої актуальності. Вони виступають як внутрішній компас, що допомагає особистості адаптуватися до нових умов, приймати рішення та визначати життєві пріоритети.

Ю. Шайгородський зазначає: «Цінності особистості утворюють систему її ціннісних орієнтацій, тобто сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими. Крім того, ціннісні орієнтації утворюють певну вісь свідомості і поведінки особистості та безпосередньо впливають на її розвиток. Система ціннісних орієнтацій виступає регулятором особистісного становлення, слугує критерієм норм і правил поведінки особистості» [39].

О. Горіна, узагальнюючи теоретичний аналіз категорії «цінність», стверджує, що це поняття є багатограним і відображає якісні аспекти існування людини в суспільстві. Цінності виступають як орієнтири, що визначають не лише індивідуальну поведінку, а й взаємодію особистості з соціальним і культурним середовищем. Вони є не просто абстрактними ідеями, а конкретними виявами людського буття, що проявляються через спосіб життя, моральні принципи, рівень освіченості, вихованість, а також професійну чи інтелектуальну компетентність у певних сферах діяльності [6].

Поняття «цінність» охоплює широкий спектр характеристик, які визначають якість людського життя. У філософському і психологічному дискурсі цінності розглядаються як стійкі переконання, що спрямовують поведінку та рішення людини. До прикладу, цінність може проявлятися у способі поведінки, який відображає етичні норми, такі як чесність, відповідальність чи повага до інших. Вихованість, як одна з цінностей, є показником соціалізації та здатності людини гармонійно взаємодіяти з іншими, дотримуючись культурних і моральних стандартів. Освіченість, у свою чергу, вказує на інтелектуальний розвиток і здатність володіти знаннями, що є

важливим у сучасному світі, де інформація відіграє ключову роль. Володіння певною сферою знань чи діяльності, наприклад, професійною майстерністю, також є ціннісним показником, оскільки відображає прагнення до самореалізації та внеску в суспільство [7; 8].

За визначенням О. Ігумнової та її колег, ціннісні орієнтації є фундаментальними компонентами внутрішньої структури особистості, сформованими через життєвий досвід і сукупність переживань індивіда. Вони відіграють роль фільтра, що відокремлює значущі аспекти життя від другорядних, визначаючи пріоритети, які впливають на поведінку, рішення та взаємодію людини з навколишнім світом. Ціннісні орієнтації є не статичною, а динамічною системою, що сприяє особистісному зростанню, саморозвитку та адаптації до змін у соціальному середовищі [16].

Ключову роль у формуванні ціннісних орієнтацій відіграє міжособистісне спілкування, яке задає напрям розвитку моральних, духовних і матеріальних цінностей. Через взаємодію з іншими людиною визначає свої уподобання, інтереси та прагнення, обираючи форми комунікації, моделі поведінки та референтні зразки для наслідування. Такі зразки стають основою для формування змісту цінностей, які проявляються у повсякденній діяльності та визначають життєві орієнтири [42].

Адекватно сформовані ціннісні орієнтації сприяють активізації соціальної та групової діяльності людини. Вони дозволяють ефективно структурувати поведінку, спрямовувати її на досягнення суспільно значущих цілей і коригувати дії відповідно до контексту. Цінності, які гармонійно відповідають соціальному середовищу, підвищують здатність людини до співпраці, сприяють її інтеграції в суспільство та допомагають досягати особистих і колективних цілей.

У психологічному дослідженні ціннісні орієнтації розглядаються як комплексне явище, що перебуває на межі мотиваційної сфери та світоглядних структур свідомості. Вони є важливим психологічним конструктом, оскільки поведінка людини значною мірою залежить від її установок, цілей і переконань.

Ціннісні орієнтації тісно пов'язані з потребами та мотивами, які формують інтереси індивіда. Потреби є основою для виникнення інтересів, тоді як ціннісні орієнтації визначають їхній зміст і спрямованість [34].

А. Петров вважає: «Ціннісні орієнтації є частиною внутрішнього світу особистості, яка водночас спрямовує і регулює її дії. Цінності – це ідеї, ідеали, цілі, до яких прагне людина і суспільство. Цінністю для людини є все, що має для неї певне особистісне чи суспільне значення. Цінність – це уявлення про те, що є святим для людини, групи, суспільства в цілому» [28].

На думку О. Савенко, у сучасному розумінні ціннісні орієнтації являють собою насамперед вибір або відкидання певних смислів, які виступають організуючим принципом життя людини. Вони відображають готовність чи неготовність діяти відповідно до цих смислів, визначаючи напрям поведінки та життєвих виборів, тобто, ціннісні орієнтації формують загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості, створюючи ієрархію її уподобань, зразків для наслідування та цільових установок [33].

Ціннісні орієнтації визначають мотиваційну основу діяльності людини, задаючи її життєві цілі, рівень амбіцій і пріоритети щодо престижу, і формують уявлення про те, що є належним, і встановлюють механізми відбору інформації, подій чи можливостей за критеріями їхньої значущості. Додатково ціннісні орієнтації включають вольовий компонент, який визначає ступінь рішучості та готовності людини реалізовувати свій життєвий «проект» – унікальний план існування, що відображає її індивідуальні цілі та устремління [26].

П. Ігнатенко пропонує структуровану модель, яка пояснює, як ціннісні орієнтації формуються через послідовний розвиток психологічних компонентів [15]:

1. *Потреби* є вихідною точкою формування ціннісних орієнтацій. Вони відображають біологічні, соціальні та психологічні прагнення людини, які спонукають її до дії. Потреби є первинними імпульсами, які визначають спрямованість подальшого розвитку ціннісної системи.

2. На основі потреб формуються *ставлення та установки*, які є психологічними механізмами, що спрямовують поведінку людини. Ставлення відображає емоційне та когнітивне оцінювання певних об'єктів, подій чи явищ, тоді як установки є готовністю діяти певним чином.

3. *Інтереси* виникають як конкретизація потреб і ставлень, відображаючи спрямованість людини на певні сфери діяльності чи об'єкти. Вони є більш свідомими та цілеспрямованими, ніж потреби, і визначають, що саме викликає у людини увагу та мотивацію.

4. *Мотиви* є наступним етапом, де інтереси трансформуються в конкретні спонукання до дії. Вони пов'язують потреби та інтереси з цільовою поведінкою, визначаючи, чому людина прагне досягти певного результату. Мотиви можуть бути внутрішніми (наприклад, прагнення до саморозвитку) або зовнішніми (визнання суспільством). У контексті ціннісних орієнтацій мотиви визначають, які дії людина вважає значущими.

5. *Цілі* є конкретними орієнтирами, які людина ставить перед собою на основі мотивів. Вони відображають бажаний результат діяльності та пов'язані з цінностями, які людина прагне реалізувати.

6. *Ідеали* є узагальненими уявленнями про досконалість, які слугують орієнтирами для формування цінностей. Вони відображають те, до чого людина прагне в довгостроковій перспективі, і часто мають абстрактний характер.

7. *Свідомість, зокрема впевненість у собі*, відіграє важливу роль у формуванні ціннісних орієнтацій, оскільки вона визначає здатність людини усвідомлювати свої потреби, інтереси та цілі. Впевненість у собі сприяє тому, що людина може чітко визначити свої пріоритети та діяти відповідно до них, навіть у складних умовах.

8. *Переконання* є стійкими уявленнями про те, що є правильним чи важливим. Вони формуються на основі свідомого осмислення ідеалів і цілей і стають основою для прийняття рішень. Переконання надають цінностям стабільності, роблячи їх стійкими до зовнішніх впливів.

9. *Рішення* є кульмінацією процесу формування ціннісних орієнтацій, коли людина свідомо обирає певний шлях дії на основі своїх переконань. Рішення відображають готовність реалізувати цінності в конкретних діях, що робить їх практичним проявом ціннісної системи.

10. На завершальному етапі цінності постають як *узагальнені принципи*, що визначають пріоритети людини та її поведінку. Вони є результатом інтеграції всіх попередніх компонентів і виступають як основа для життєвого «проекту» людини, визначаючи її місце в суспільстві та спрямованість діяльності

В. Драченко у своєму підході до аналізу ціннісних орієнтацій особистості виокремлює три основні компоненти [11]:

1. *Когнітивний компонент* ціннісних орієнтацій охоплює систему знань, які особистість засвоює з соціального середовища, і включає широкий спектр інтелектуальних конструктів, таких як поняття, норми, правила, оцінки, переконання, погляди, вірування та самі цінності. Він є основою для розуміння світу та формування світогляду людини, оскільки забезпечує когнітивну базу для осмислення того, що є важливим чи бажаним у певному контексті.

2. *Емоційно-мотиваційний компонент* ціннісних орієнтацій пов'язаний із внутрішньою мотивацією та особистісним сенсом, який людина вкладає в певні цінності. Даний компонент відповідає за емоційне забарвлення цінностей, що викликає позитивні почуття, інтерес і бажання діяти відповідно до них. Він є рушійною силою, яка спонукає людину до активної реалізації цінностей у повсякденному житті.

3. *Діяльнісний компонент* ціннісних орієнтацій відображає готовність людини до практичної реалізації своїх цінностей через конкретні дії. Він пов'язаний із когнітивним і емоційно-мотиваційним компонентами, оскільки базується на знаннях і мотивації, але фокусується на втіленні цінностей у поведінці. Даний компонент включає сукупність умінь, навичок і прийомів діяльності, які дозволяють людині діяти відповідно до її ціннісних орієнтацій.

І. Федух додає, що у психологічних джерелах додатково прийнято виокремлювати *інтелектуальний компонент* ціннісних орієнтацій охоплює

когнітивні процеси, які забезпечують усвідомлення, осмислення та засвоєння цінностей. Він включає знання, уявлення, переконання, погляди та оцінки, які формуються через соціалізацію, освіту, особистий досвід і взаємодію з соціальним середовищем. *Поведінковий компонент* ціннісних орієнтацій відображає практичну реалізацію цінностей через конкретні дії та поведінку. Він є проявом того, як цінності втілюються в реальному житті, демонструючи готовність людини діяти відповідно до своїх переконань і мотивацій. Даний компонент включає сукупність умінь, навичок і стратегій поведінки, які дозволяють людині ефективно реалізовувати свої цінності. *Мотиваційний компонент* ціннісних орієнтацій пов'язаний із внутрішніми спонуканнями, які зумовлюють прагнення людини дотримуватися певних цінностей. Він відображає зв'язок між потребами, інтересами та цілями, які мотивують людину до дії [38].

Отже, поняття «цінність» охоплює комплекс характеристик, які визначають якісний рівень людського життя, що включає спосіб поведінки, вихованість, освіченість і професійну компетентність, які є відображенням внутрішніх переконань і зовнішніх умов. У трансформаційних умовах соціуму цінності стають ключовим фактором, що допомагає людині орієнтуватися в складних обставинах.

1.2. Класифікація та типи ціннісних орієнтацій особистості

Ціннісні орієнтації особистості є складним психологічним феноменом, який визначає спрямованість поведінки, мотивацію та світогляд людини. Вони формуються під впливом соціального, культурного та індивідуального досвіду, відображаючи пріоритети, які людина вважає значущими у своєму житті. Класифікація та типологія ціннісних орієнтацій дозволяють систематизувати це явище, виокремлюючи різні категорії та типи цінностей залежно від їхнього змісту, походження та функціонального значення.

М. Рокіч у своїй праці у своїх дослідженнях запропонував одну з найвідоміших класифікацій цінностей, поділивши їх на два основні типи [44; 45]:

1. *Термінальні цінності* є кінцевими цілями життя, до яких прагне людина. Вони відображають бажані стани або результати, такі як щастя, свобода, безпека, сімейний добробут чи самореалізація.

2. *Інструментальні цінності* стосуються засобів або способів досягнення термінальних цінностей. Вони включають такі якості, як чесність, відповідальність, працьовитість чи дисципліна.

Розроблена дослідником класифікація підкреслює ієрархічний характер цінностей, де інструментальні цінності слугують інструментами для реалізації термінальних. У сучасних умовах, коли суспільство зазнає швидких змін, термінальні цінності, такі як безпека чи стабільність, можуть набувати пріоритетного значення, тоді як інструментальні цінності, наприклад, стійкість чи адаптивність, стають ключовими для подолання викликів [45].

О. Скоробагатська зазначає, що цінності можна систематизувати залежно від потреб, які вони задовольняють, функцій, які вони виконують, а також сфер їхнього застосування. Такий підхід дозволяє розглядати цінності як багатогранний феномен, що охоплює різні аспекти людського життя – від індивідуальних прагнень до суспільних ідеалів. У цьому контексті цінності аналізуються через кілька ключових критеріїв: об'єкт засвоєння, мета засвоєння, рівень узагальненості, спосіб вияву, роль у діяльності людини, зміст діяльності та належність [36].

Залежність від потреб і функцій. Цінності тісно пов'язані з потребами людини, які є основою її мотивації та поведінки, що формуються як відповідь на біологічні, соціальні чи психологічні потреби, визначаючи, що є важливим для індивіда чи групи. Функціонально цінності спрямовують дії людини, допомагаючи їй орієнтуватися в складних умовах і приймати рішення, які відповідають її пріоритетам. У сучасному світі, де суспільство зазнає швидких

змін, таких як економічні кризи чи технологічний прогрес, цінності стають механізмом адаптації, дозволяючи людині знаходити сенс у нових реаліях [21].

Класифікація за об'єктом засвоєння. Цінності за об'єктом засвоєння поділяються на матеріальні та морально-духовні [19]:

- матеріальні цінності пов'язані з фізичним добробутом і задоволенням базових потреб, таких як комфорт, фінансове забезпечення чи володіння ресурсами;
- морально-духовні цінності, навпаки, стосуються внутрішнього світу людини та її взаємодії з іншими, що включають такі принципи, як чесність, справедливість, доброта чи віра, які спрямовують етичну поведінку та сприяють гармонії у відносинах.

Класифікація за метою засвоєння. За метою засвоєння цінності поділяються на егоїстичні та альтруїстичні [20]:

- егоїстичні цінності орієнтовані на задоволення особистих інтересів і потреб, таких як самореалізація, кар'єрний успіх чи особистий комфорт;
- альтруїстичні цінності, навпаки, спрямовані на благо інших людей чи суспільства, і включають турботу про близьких, волонтерську діяльність чи прагнення до соціальної справедливості.

Класифікація за рівнем узагальненості. За рівнем узагальненості цінності поділяються на конкретні та абстрактні [12]:

- конкретні цінності пов'язані з певними об'єктами, подіями чи ситуаціями;
- абстрактні цінності є більш узагальненими та універсальними, такими як свобода, справедливість чи любов. Вони не прив'язані до конкретних об'єктів, але мають глибокий вплив на світогляд і поведінку людини. Абстрактні цінності часто є більш стійкими, оскільки вони менш залежні від зовнішніх обставин, тоді як конкретні цінності можуть змінюватися залежно від ситуації.

Класифікація за способом вияву. За способом вияву цінності поділяються на ситуативні та стійкі [9]:

- ситуативні цінності проявляються в конкретних обставинах і можуть бути тимчасовими;
- стійкі цінності є більш тривалими та формують основу світогляду людини і забезпечують континуїтет у поведінці, тоді як ситуативні дозволяють адаптуватися до змінних умов.

Класифікація за змістом діяльності. Цінності класифікуються за змістом діяльності, до якої вони спрямовані [3]:

- пізнавальні цінності пов'язані з прагненням до знань, інтелектуального розвитку та розуміння світу;
- предметно-перетворювальні цінності охоплюють творчі, естетичні, наукові чи релігійні аспекти;
- творчі цінності проявляються у прагненні до створення нового, естетичні – у пошуку краси та гармонії, наукові – у прагненні до відкриттів, а релігійні – у вірі та духовному розвитку.

Класифікація за належністю. За належністю цінності поділяються на особистісні, групові, колективні, суспільні, загальнонародні (національні) та загальнолюдські [1; 18]:

- особистісні цінності є унікальними для індивіда та відображають його індивідуальний досвід і пріоритети, наприклад, прагнення до самореалізації;
- групові цінності характерні для певної соціальної групи, наприклад, професійної спільноти чи субкультури;
- колективні цінності об'єднують ширші спільноти, такі як організація чи громада, і можуть включати солідарність чи співпрацю;
- суспільні цінності відображають пріоритети суспільства в цілому, наприклад, соціальну справедливість;
- загальнонародні (національні) цінності пов'язані з культурною та історичною ідентичністю народу, наприклад, повага до традицій;

- загальнолюдські цінності є універсальними та спільними для всіх культур, наприклад, свобода чи гідність.

Ф. Клакхон і Ф. Стробек у своєму дослідженні культурних ціннісних орієнтацій пропонують підхід, який дозволяє систематизувати цінності, що формують світогляд і поведінку людей у різних культурах. Їхня модель акцентує на тому, як культурні цінності впливають на сприйняття світу, визначаючи ключові аспекти людського існування. Вони виокремлюють п'ять основних груп ціннісних орієнтацій, які відображають фундаментальні уявлення про природу людини, її взаємодію з навколишнім середовищем, соціальні зв'язки, розуміння особистості та сприйняття часу [43].

Перша група ціннісних орієнтацій стосується *уявлень про людську природу*. Такі цінності визначають, як культура сприймає сутність людини – чи вважається вона за своєю природою доброю, злою, чи, можливо, поєднує в собі обидва аспекти [43].

Друга група ціннісних орієнтацій *пов'язана з характером взаємодії між людиною та природою*. Йдеться про те, як культура визначає роль людини у відносинах із природним середовищем: чи займає людина домінуючу позицію, прагнучи підкорювати природу, чи сприймає себе як її частину, прагнучи до гармонії, або ж визнає свою залежність від природних сил [43].

Третя група ціннісних орієнтацій *зосереджена на характері стосунків між людьми*. Такі цінності визначають пріоритетність індивідуальних, групових чи родових зв'язків. У індивідуалістичних культурах акцент робиться на особистих досягненнях і автономії, тоді як у колективістських культурах пріоритет надається груповій солідарності чи родинним зв'язкам [43].

Четверта група ціннісних орієнтацій стосується *розуміння сутності особистості та її існування*. Дослідники пропонують розглядати це через три основні категорії: «робити», «бути» та «зростати». Орієнтація на «робити» передбачає акцент на активності, досягненнях і продуктивності, що характерно для суспільств, які цінують успіх і результати. Орієнтація на «бути» підкреслює значущість внутрішнього стану, самоприйняття та гармонії. Орієнтація на

«зростати» фокусується на постійному розвитку та самовдосконаленні, що відображає прагнення до особистісного зростання [43].

П'ята група ціннісних орієнтацій *пов'язана зі сприйняттям часу*. Культури розрізняються за тим, на який часовий вимір вони орієнтуються: минуле, теперішнє чи майбутнє. Орієнтація на минуле характерна для суспільств, які цінують традиції та історичний досвід. Орієнтація на теперішнє підкреслює важливість поточного моменту та ситуативних рішень. Орієнтація на майбутнє відображає прагнення до планування, інновацій і довгострокових цілей [43].

Отже, класифікація та типологія ціннісних орієнтацій особистості дозволяють систематизувати це складне явище, виокремлюючи різні категорії та типи цінностей залежно від їхнього змісту, походження та функцій. Наукові підходи та соціологічні концепції надають комплексне бачення цінностей, яке враховує їхню ієрархічну структуру, мотиваційні аспекти та соціальний контекст. У сучасних умовах класифікація цінностей є важливим інструментом для розуміння поведінки людини, її адаптації до змін і розробки стратегій підтримки особистісного розвитку.

1.3. Соціальні трансформації як чинник зміни ціннісних орієнтацій особистості в умовах сьогодення

Соціальні трансформації є потужним чинником, що впливає на ціннісні орієнтації особистості, визначаючи їхню динаміку, зміст і пріоритетність. У сучасному світі, позначеному швидкими змінами в економіці, політиці, технологіях і культурі, цінності людини зазнають значних трансформацій, відображаючи її адаптацію до нових умов. Соціальні трансформації, такі як глобалізація, цифрова революція, економічні кризи, війни чи кліматичні зміни, створюють виклики, які змушують людину переосмислювати свої пріоритети та перебудовувати систему цінностей [2; 14].

Соціальні трансформації являють собою глибокі зміни в структурі суспільства, які впливають на його інститути, норми, цінності та способи взаємодії. Вони можуть бути спричинені різними факторами: економічними (наприклад, глобалізація ринків), політичними (зміни режимів чи війна), технологічними (цифрова революція, автоматизація), культурними (зміна традицій, мультикультуралізм) чи екологічними (кліматичні зміни). У сучасному світі ці трансформації є особливо стрімкими, що створює стан невизначеності та вимагає від людини гнучкості у адаптації [4].

Дослідники (Л. Перелигіна, А. Швалб, Л. Балабанова) вказують, що ціннісні орієнтації є динамічною системою, яка реагує на зовнішні зміни через кілька ключових механізмів [27]:

1. *Зміна потреб.* Соціальні трансформації впливають на базові потреби людини, що є основою для формування цінностей. Цифрова революція, навпаки, може актуалізувати потребу в самовираженні, що сприяє розвитку цінностей творчості та інновацій.

2. *Переосмислення соціальних норм.* Зміни в суспільних інститутах, таких як сім'я, освіта чи релігія, призводять до перегляду норм і цінностей. У сучасних суспільствах, де традиційні інститути втрачають вплив, цінності індивідуалізму та автономії стають більш поширеними, тоді як колективістські цінності можуть відходити на другий план.

3. *Культурний обмін.* Глобалізація та міграція сприяють взаємодії різних культур, що впливає на ціннісні орієнтації. Люди стикаються з новими ідеями та способами життя, що може призводити до прийняття універсальних цінностей, таких як толерантність, або до конфлікту з традиційними цінностями.

4. *Технологічний вплив.* Розвиток інформаційних технологій і соціальних мереж змінює способи комунікації та сприйняття інформації, що впливає на цінності.

5. *Кризові ситуації.* У періоди криз, таких як війни чи природні катастрофи, цінності безпеки, солідарності та виживання стають пріоритетними,

що змушує людину переосмислювати свої цінності, надаючи перевагу тим, що допомагають адаптуватися до нових умов.

Сучасні наукові дослідження підкреслюють, що війна є потужним чинником, який спричиняє глибокі трансформації у ціннісно-смысловій сфері особистості. Даний процес проявляється через складний триєдиний механізм, що охоплює активізацію базових потреб, таких як безпека та соціальна приналежність, посилення екзистенційного пошуку нових сенсів життя, а також формування колективних ціннісних орієнтацій, які сприяють соціальній згуртованості в умовах кризи [5; 22].

Війна, як екстремальна ситуація, радикально змінює пріоритети людини, висуваючи на перший план базові потреби, які є основою її виживання та психологічної стабільності. Потреба в безпеці стає домінуючою, оскільки загроза життю, невизначеність і втрата стабільності змушують людину переосмислювати свої цінності. У таких умовах цінності, пов'язані з фізичною та емоційною безпекою, набувають першочергового значення [13; 24].

Паралельно з потребою в безпеці актуалізується потреба в соціальній приналежності. Війна руйнує звичні соціальні зв'язки, але водночас стимулює людей до пошуку підтримки в спільнотах. Цінності, пов'язані з солідарністю, взаємодопомогою та приналежністю до групи, стають ключовими для подолання ізоляції та відчуття самотності [10].

Т. Неприцька зазначає, що війна виступає каталізатором формування колективних ціннісних орієнтацій, які сприяють соціальній згуртованості та єдності. У кризових умовах люди прагнуть об'єднуватися, щоб спільно долати виклики, що призводить до посилення цінностей, таких як солідарність, патріотизм, взаємодопомога та колективна відповідальність. Подібні цінності стають механізмом консолідації, допомагаючи суспільству вистояти перед загрозами [25].

Колективні цінності проявляються в різних формах: від участі в громадських ініціативах до підтримки національної ідентичності. Формування колективних цінностей сприяє зміцненню соціальних зв'язків, що є важливим

для психологічного благополуччя. У кризових умовах люди знаходять підтримку в спільнотах, що допомагає їм долати відчуття ізоляції та безпорадності [25].

Жінки з родин військовослужбовців перебувають у специфічному соціально-психологічному середовищі, яке характеризується високим рівнем стресу, невизначеності та емоційної напруги. Їхні близькі, які служать у збройних силах, часто перебувають у зоні бойових дій або виконують завдання, пов'язані з ризиком для життя, що створює унікальний контекст, у якому ціннісні орієнтації жінок формуються під впливом як індивідуальних переживань, так і суспільних умов. Війна активізує базові потреби, такі як безпека та соціальна приналежність, а також стимулює екзистенційний пошук сенсу життя, що є ключовими механізмами трансформації цінностей [30; 40].

Соціальні трансформації, спричинені війною, також впливають на ціннісні орієнтації. У період воєнного конфлікту посилюються колективні цінності, такі як солідарність і патріотизм, що стають механізмом соціальної консолідації. Жінки з родин військовослужбовців часто беруть активну участь у громадських ініціативах, таких як волонтерство чи підтримка інших сімей, що відображає їхню адаптацію до кризових умов через зміну ціннісних пріоритетів [29; 32].

Л. Лук'янова вважає, що трансформація ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців відбувається через три основні механізми [23]:

1. *Активізація базових потреб.* Війна актуалізує потреби в безпеці та соціальній приналежності, що призводить до пріоритетності цінностей, пов'язаних із захистом сім'ї та підтримкою спільноти. Жінки зосереджуються на створенні стабільного середовища для себе та своїх близьких, що відображається в їхніх діях, таких як пошук психологічної чи юридичної підтримки.

2. *Екзистенційний пошук.* Травматичний досвід війни змушує жінок переосмислювати сенс життя, що сприяє формуванню духовних і моральних цінностей. Вони можуть звертатися до релігії, молитви чи громадської діяльності, щоб знайти внутрішню опору.

3. *Соціальна консолідація.* Участь у групах підтримки чи волонтерських ініціативах сприяє формуванню колективних цінностей, таких як солідарність і патріотизм. Такі цінності допомагають жінкам відчувати себе частиною спільноти, що є важливим для їхнього психологічного благополуччя.

Отже, соціальні трансформації є потужним чинником зміни ціннісних орієнтацій особистості, впливаючи на їхній зміст, ієрархію та прояв. Глобалізація, цифрова революція, економічні та політичні кризи змінюють потреби, норми та способи взаємодії, що змушує людину переосмислювати свої цінності.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційних умовах соціуму дозволяє зробити низку важливих висновків. Ціннісні орієнтації є складною психологічною системою, що формується під впливом індивідуального досвіду, соціального середовища та культурного контексту. Вони відображають пріоритети людини, спрямовуючи її поведінку, мотивацію та взаємодію з іншими.

Класифікація ціннісних орієнтацій за різними критеріями – об'єктом засвоєння, метою, рівнем узагальненості, способом вияву, роллю в діяльності, змістом діяльності та належністю – дозволяє систематизувати цей феномен і зрозуміти його багатогранність. У трансформаційних умовах соціуму, таких як глобалізація, технологічний прогрес чи війна, цінності зазнають значних змін, що проявляється в активізації базових потреб, екзистенційному пошуку нових смислів і формуванні колективних цінностей. Особливо виразно такі процеси простежуються у жінок із родин військовослужбовців, для яких цінності безпеки, соціальної приналежності, патріотизму та альтруїзму стають пріоритетними в умовах воєнного стресу.

Соціальні трансформації, зокрема війна, виступають каталізатором змін у ціннісно-смысловій сфері, сприяючи переосмисленню індивідуальних і колективних пріоритетів. Подібні зміни мають як позитивні аспекти, такі як

посилення резильєнтності та соціальної згуртованості, так і виклики, пов'язані з ціннісними конфліктами. Теоретичні основи, розглянуті в цьому розділі, створюють базу для подальших емпіричних досліджень і розробки практичних стратегій підтримки особистості в умовах соціальних трансформацій.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ СОЦІУМУ НА ПРИКЛАДІ ЖІНОК З РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Ціннісні орієнтації жінок із родин військовослужбовців є важливим об'єктом дослідження в умовах соціальних трансформацій, спричинених війною, оскільки вони відображають психологічні механізми адаптації до стресових і кризових умов. Війна, як потужний трансформаційний фактор, впливає на ціннісно-смислову сферу, активізуючи базові потреби, такі як безпека та соціальна приналежність, стимулюючи екзистенційний пошук сенсу та сприяючи формуванню колективних цінностей. Жінки, чиї чоловіки є військовослужбовцями, стикаються з унікальними викликами: емоційною напругою, невизначеністю, обмеженнями в реалізації особистих цілей, що робить їхню ціннісну сферу динамічною та чутливою до зовнішніх умов. Емпіричне дослідження дозволяє не лише виявити особливості цих цінностей, а й оцінити їхній вплив на резильєнтність і психологічне благополуччя, що є основою для розробки практичних програм підтримки.

Даний розділ присвячено емпіричному дослідженню ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців у трансформаційних умовах соціуму. Підрозділ 2.1 обґрунтовує програму дослідження, описуючи вибірку (62 жінки, поділені на дві групи за регіонами проживання) та методики, включаючи інструменти М. Рокіча, Ш. Шварца, Коннор-Девідсон, К. Ріфф і Смекала-Кучера. Підрозділ 2.2 аналізує результати дослідження, зокрема показники співвідношення «цінності» та «доступності», ціннісні пріоритети за Шварцом, рівень резильєнтності, психологічне благополуччя, спрямованість особистості та кореляційні зв'язки між змінними. Порівняльний аналіз за критерієм Манна-Уїтні оцінює відмінності між групами жінок із прифронтових і безпечних регіонів. Підрозділ 2.3 пропонує програму розвитку рефлексії ціннісних

орієнтацій як засобу підвищення резильєнтності, з акцентом на практичні інструменти для психологічної підтримки.

Мета розділу – надати емпіричну базу для розуміння ціннісних орієнтацій і розробки стратегій підтримки жінок у кризових умовах.

2.1. Обґрунтування програми дослідження ціннісних орієнтацій жінок з родин військовослужбовців у трансформаційних умовах соціуму

Ціннісні орієнтації жінок із родин військовослужбовців є важливим об'єктом психологічного дослідження, оскільки ці жінки перебувають у специфічному контексті, позначеному впливом війни та соціальних трансформацій. Воєнні умови, невизначеність і емоційна напруга, пов'язані з перебуванням близьких у зоні бойових дій, створюють унікальні виклики, які впливають на їхні цінності, психологічне благополуччя та резильєнтність. Дослідження ціннісних орієнтацій у таких умовах дозволяє не лише зрозуміти, як трансформаційні процеси змінюють пріоритети жінок, а й розробити ефективні стратегії психологічної підтримки.

Метою нашого дослідження є аналіз ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців, визначення їхньої динаміки в трансформаційних умовах соціуму та оцінка впливу цих цінностей на психологічне благополуччя та резильєнтність. Особлива увага приділяється порівнянню жінок, які проживають у прифронтових містах, де рівень стресу та небезпеки вищий, із тими, хто перебуває в більш безпечних регіонах.

Вибірка дослідження складається з 62 жінок, чії чоловіки є військовослужбовцями. Для забезпечення репрезентативності та порівняльного аналізу вибірку поділено на дві групи:

Група 1 – 31 жінка, яка проживає в прифронтових містах (Херсон, Запоріжжя, Миколаїв, Дніпро). Вказані регіони характеризуються високим рівнем небезпеки через близькість до зони бойових дій, що може впливати на

ціннісні орієнтації через посилення потреб у безпеці та соціальній приналежності.

Група 2 – 31 жінка, яка проживає в більш безпечних регіонах (Київ, Одеса, Рівне, Івано-Франківськ, Львів). Такі регіони є відносно стабільними, що може сприяти формуванню інших ціннісних пріоритетів, пов'язаних із самореалізацією чи особистими цілями.

Середній вік респонденток становить 29 років, що дозволяє досліджувати ціннісні орієнтації жінок молодого та середнього віку, які активно адаптуються до викликів воєнного часу. Вибірка є збалансованою за кількістю учасниць у кожній групі, що забезпечує коректність порівняльного аналізу.

Для дослідження ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців було обрано комплекс методик, які дозволяють оцінити цінності, психологічне благополуччя, резильєнтність і спрямованість особистості. Кожна методика має чітку мету та спрямована на аналіз різних аспектів ціннісно-смислової сфери. Використання кількох методик забезпечує багатогранний підхід до вивчення феномену, дозволяючи виявити як індивідуальні, так і групові особливості ціннісних орієнтацій.

1. Методика «Рівень співвідношення «цінностей» і «доступності» в різних життєвих сферах» (модифікація І. Субашкевич) базується на концепції термінальних цінностей М. Рокіча і призначена для виявлення внутрішніх конфліктів, зумовлених розбіжністю між бажаними цінностями та їхньою доступністю в реальному житті. Вона включає 12 термінальних цінностей, таких як безпека, сімейне благополуччя, свобода, самореалізація тощо. Респондентки оцінюють значущість кожної цінності та її доступність у їхньому житті, що дозволяє виявити потенційні ціннісні конфлікти. Дана методика є особливо релевантною в умовах війни, коли зовнішні обмеження впливають на реалізацію цінностей [37].

2. Методика PVQ «Портрет цінностей» Ш. Шварца (адаптація І. Семків) спрямована на дослідження динаміки цінностей у групах і культурах у контексті суспільних змін. Вона включає 40 тверджень, які дозволяють оцінити 10 базових

цінностей, запропонованих Ш. Шварцом: самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада, безпека, конформність, традиція, доброзичливість і універсалізм. Дана методика є цінною для аналізу того, як воєнні умови впливають на ціннісні пріоритети жінок, зокрема на баланс між цінностями збереження (безпека, традиція) та відкритості до змін (самостійність, стимуляція). Адаптація І. Семків забезпечує відповідність методики українському культурному контексту [35].

3. Шкала резильєнтності Коннор-Девідсон (CD-RISC) (адаптація Н. Школіної, І. Шаповала та ін.) використовується для оцінки рівня психологічної стійкості жінок до стресових умов. Вона складається з 10 тверджень, які вимірюють здатність справлятися з труднощами, адаптуватися до змін і зберігати психологічне благополуччя. У контексті дослідження жінок із родин військовослужбовців ця методика дозволяє оцінити, як ціннісні орієнтації, наприклад, безпека чи солідарність, сприяють резильєнтності [41].

4. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф (адаптація С. Карсканової) оцінює психологічне благополуччя через шість шкал: позитивні відносини з оточуючими, автономія, управління середовищем, особистісне зростання, цілі в житті та самоприйняття. Опитувальник містить 84 твердження, які дозволяють визначити рівень і характер психологічного благополуччя респонденток. У контексті дослідження жінок із родин військовослужбовців ця методика є особливо цінною, оскільки дозволяє оцінити, як ціннісні орієнтації впливають на їхню здатність підтримувати позитивні стосунки, зберігати автономію чи знаходити цілі в житті в умовах війни [17].

5. Методика вивчення спрямованості особистості В. Смекала та М. Кучера спрямована на дослідження основної життєвої орієнтації особистості через оцінку спрямованості на себе, на взаємодію та на завдання. Анкета містить 30 запитань із трьома варіантами відповідей, що дозволяє визначити домінуючу спрямованість респонденток. У контексті дослідження жінок із родин військовослужбовців ця методика допомагає виявити, чи переважає у них

орієнтація на власні потреби (наприклад, безпека), на соціальну взаємодію (солідарність, підтримка) чи на виконання завдань (волонтерство, підтримка сім'ї). Подібний інструмент є важливим для розуміння, як цінності впливають на життєві пріоритети жінок у кризових умовах [31].

Для обробки отриманих даних було використано два статистичні методи:

- Кореляційний аналіз за Пірсоном дозволяє виявити зв'язки між ціннісними орієнтаціями, рівнем резильєнтності та психологічним благополуччям. Кореляційний аналіз допомагає зрозуміти, як різні аспекти ціннісно-сислової сфери взаємодіють у жінок із родин військовослужбовців.
- Порівняльний аналіз за критерієм Манна-Уїтні використовується для порівняння двох груп (жінки з прифронтових міст і жінки з безпечних регіонів) за показниками ціннісних орієнтацій, резильєнтності та психологічного благополуччя. Він дозволяє виявити статистично значущі відмінності між групами, наприклад, чи є цінність безпеки більш вираженою в жінок із прифронтових регіонів.

Вибір методик зумовлений їхньою спрямованістю на аналіз ціннісних орієнтацій, психологічного благополуччя та резильєнтності в умовах соціальних трансформацій. Методика Рокіча дозволяє виявити внутрішні ціннісні конфлікти, що є актуальним у контексті війни, коли доступність цінностей може бути обмежена. PVQ Шварца забезпечує аналіз динаміки цінностей у групах, що відповідає меті дослідження. Шкала CD-RISC і опитувальник Ріфф оцінюють психологічні ресурси жінок, що є важливим для розуміння їхньої адаптації. Методика Смекала і Кучера доповнює дослідження, дозволяючи оцінити спрямованість особистості в кризових умовах.

Програма дослідження має практичне значення для розробки психологічних і соціальних програм підтримки жінок із родин військовослужбовців. Результати можуть бути використані для створення груп підтримки, психологічного консультування чи тренінгів, спрямованих на підвищення резильєнтності та психологічного благополуччя. Порівняльний

аналіз двох груп дозволяє врахувати регіональні особливості, що є важливим для адресної допомоги.

Отже, обґрунтована програма емпіричного дослідження ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців у трансформаційних умовах соціуму базується на чітко структурованій вибірці та комплексі валідних методик. Вибірка з 62 жінок, поділених на дві групи за регіональним принципом, дозволяє провести порівняльний аналіз впливу воєнного контексту на цінності. Використання обраних методик забезпечує всебічний аналіз ціннісних орієнтацій, резильєнтності та психологічного благополуччя. Застосування кореляційного аналізу за Пірсоном і критерію Манна-Уїтні дозволяє виявити зв'язки та відмінності між групами, що є основою для подальшого аналізу даних і практичних рекомендацій.

2.2. Змістові характеристики ціннісних орієнтацій жінок з родин військовослужбовців у трансформаційних умовах соціуму

Враховуючи обсяг отриманих даних, аналізування результатів відбувалося поетапно із узагальненням показників у вигляді рисунків та таблиць.

1. Методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (табл. 2.1).

Результати дослідження рівня співвідношення між значущістю цінностей і їхньою доступністю для жінок із родин військовослужбовців, отримані за допомогою методики в модифікації І. Субашкевич, розкривають вплив воєнного контексту на можливість реалізації ключових термінальних цінностей. Дані, зібрані на вибірці з 62 жінок, чиї чоловіки є військовослужбовцями, відображають розбіжності між бажаними цінностями та їхньою практичною досяжністю, що вказує на ціннісні конфлікти та виклики, з якими стикаються ці жінки в трансформаційних умовах. Аналіз охоплює 12 термінальних цінностей, запропонованих М. Рокічем, із зазначенням відсоткового співвідношення низьких і високих значень доступності.

Таблиця 2.1

Показники рівня співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах жінок з родин військовослужбовців

	Низькі значення	Високі значення
Активне, діяльне життя	67,7%	32,3%
Здоров'я (фізичне і психічне)	66,1%	33,9%
Цікава робота	54,8%	45,2%
Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного)	56,5%	43,5%
Любов (духовна і фізична близькість з улюбленою людиною)	66,1%	33,9%
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальної скрути)	46,8%	53,2%
Наявність хороших і вірних друзів	59,7%	40,3%
Упевненість у собі	45,2%	54,8%
Пізнання	66,1%	33,9%
Свобода як незалежність у вчинках і діях	67,7%	32,3%
Щасливе сімейне життя	64,5%	35,5%
Творчість	69,4%	30,6%

Для більшості жінок (67,7%) цінність активного, діяльного життя є важкодоступною, і лише 32,3% мають можливість її реалізовувати. Воєнні умови, ймовірно, обмежують активність через нестабільність, необхідність зосереджуватися на виживанні чи сімейних обов'язках, що створює напругу між бажанням бути активною та реальними можливостями.

Цінність здоров'я, як фізичного, так і психічного, також є важкодоступною для 66,1% жінок, тоді як 33,9% мають змогу її реалізовувати. Постійний стрес, обмежений доступ до медичних послуг у прифронтових регіонах і тривога за близьких ускладнюють підтримку здоров'я, хоча частина жінок, можливо, у більш безпечних регіонах, використовує ресурси для його збереження.

Цікава робота є відносно доступною для 45,2% жінок, тоді як для 54,8% вона залишається обмеженою, що свідчить про те, що частина жінок зберігає професійну активність або знаходить можливості для самореалізації через роботу, попри кризові умови, але економічні труднощі чи сімейні пріоритети перешкоджають більшості.

Переживання краси природи та мистецтва є важкодоступним для 56,5% жінок, тоді як 43,5% мають змогу реалізовувати цю цінність. Обмежений доступ до культурних ресурсів у воєнний час, особливо в прифронтових зонах, може пояснити цю тенденцію, хоча для деяких жінок естетичні переживання стають джерелом психологічної підтримки.

Цінність любові, як духовної та фізичної близькості з коханою людиною, є важкодоступною для 66,1% жінок, і лише 33,9% можуть її реалізовувати. Розлука з партнерами, які перебувають на фронті, та емоційна напруга створюють значні бар'єри, хоча міцні стосунки чи періодичні зустрічі сприяють реалізації цієї цінності для меншості.

Матеріально забезпечене життя є доступним для 53,2% жінок, що є відносно високим показником, тоді як 46,8% стикаються з труднощами в його реалізації, що може відображати зусилля жінок забезпечувати фінансову стабільність через роботу чи підтримку, хоча економічні виклики війни ускладнюють це для значної частини.

Наявність хороших і вірних друзів є важкодоступною для 59,7% жінок, тоді як 40,3% мають змогу підтримувати дружні зв'язки. Воєнні умови можуть спричиняти ізоляцію, але для частини жінок дружба є важливим джерелом підтримки.

Упевненість у собі є однією з більш доступних цінностей, оскільки 54,8% жінок можуть її реалізовувати, тоді як 45,2% відчувають обмеження. Це може свідчити про внутрішню стійкість жінок, які знаходять ресурси для збереження впевненості, попри складні обставини.

Цінність пізнання є важкодоступною для 66,1% жінок, і лише 33,9% мають можливість її реалізовувати. Обмеження доступу до освіти чи інтелектуальних ресурсів у воєнний час може пояснити цю тенденцію, хоча частина жінок зберігає прагнення до знань.

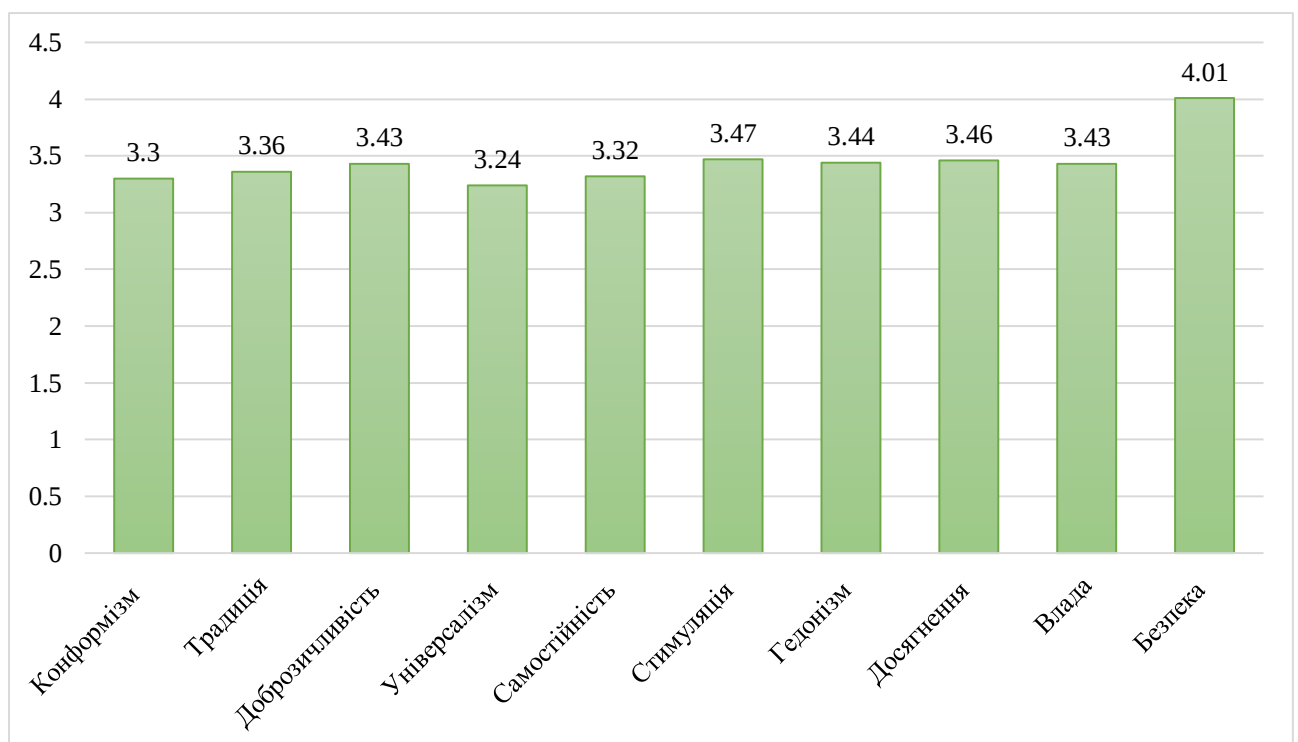
Свобода як незалежність у вчинках і діях є важкодоступною для 67,7% жінок, тоді як 32,3% можуть її реалізовувати. Воєнні обмеження, такі як небезпека чи сімейні обов'язки, ускладнюють реалізацію цієї цінності.

Щасливе сімейне життя є важкодоступним для 64,5% жінок, і лише 35,5% мають змогу його реалізовувати. Розлука з партнерами та стрес війни створюють бар'єри, хоча міцні сімейні зв'язки підтримують цю цінність для меншості.

Творчість є найменш доступною цінністю, оскільки 69,4% жінок стикаються з обмеженнями, і лише 30,6% можуть її реалізовувати. Воєнні умови змушують зосереджуватися на базових потребах, що послаблює можливості для творчого самовираження.

Отримані показники свідчать про значні ціннісні конфлікти, спричинені воєнними умовами, які обмежують доступність більшості термінальних цінностей, особливо тих, що пов'язані з активністю, свободою, творчістю та любов'ю. Водночас відносно високий рівень доступності матеріального добробуту та впевненості в собі вказує на адаптаційні ресурси жінок, які допомагають їм справлятися з викликами.

2. Методика PVQ «Портрет цінностей» Ш. Шварца (адаптація І. Семків)



(рис. 2.1).

Рис. 2.1. Показники цінностей (середні значення) жінок з родин військовослужбовців

Аналіз показує, як ці цінності відображають адаптацію жінок до кризових умов і які з них є домінуючими в їхній свідомості.

Серед отриманих даних найвище середнє значення має цінність безпеки, що становить 4,01, що вказує на її пріоритетність для жінок у воєнний час, що є очікуваним, враховуючи невизначеність і загрози, пов'язані з перебуванням близьких у зоні бойових дій. Безпека, як цінність збереження за моделлю Ш. Шварца, відображає прагнення до фізичної та емоційної стабільності, що стає ключовим у контексті війни. Жінки, ймовірно, зосереджуються на захисті себе, своїх сімей і підтримці стабільного середовища, що допомагає їм справлятися зі стресом і тривогою.

Цінність стимуляції, з середнім значенням 3,47, є однією з найвищих після безпеки. Вона відображає прагнення до новизни, змін і викликів, що може вказувати на спроби жінок знаходити нові способи адаптації до складних умов. У воєнному контексті стимуляція може проявлятися через активну участь у волонтерських ініціативах чи пошук нових можливостей для самовираження, що допомагає зберегти психологічну активність.

Досягнення, з середнім значенням 3,46, також займає високе місце серед цінностей. Така цінність, що належить до категорії самовираження, підкреслює прагнення жінок до особистих успіхів і визнання. Незважаючи на воєнні виклики, багато жінок можуть продовжувати професійну діяльність або брати на себе нові ролі, наприклад, у підтримці сім'ї чи громади, що сприяє відчуттю компетентності та досягнення цілей.

Гедонізм, із середнім значенням 3,44, відображає прагнення до задоволення та комфорту. У кризових умовах ця цінність може проявлятися у пошуку моментів радості чи відпочинку, що допомагають жінкам справлятися з емоційною напругою.

Доброзичливість, із середнім значенням 3,43, є ще однією значущою цінністю, що належить до категорії самотрансценденції. Вона відображає турботу про близьких і готовність допомагати іншим, що є особливо важливим у воєнний час. Жінки з родин військовослужбовців часто беруть на себе роль

опікунів, підтримуючи сім'ю чи громаду, що зміцнює їхні соціальні зв'язки та відчуття приналежності.

Влада, із середнім значенням 3,43, вказує на прагнення до контролю чи впливу в певних сферах життя. У контексті війни ця цінність може проявлятися через зусилля жінок управляти сімейними справами чи брати активну участь у громадських ініціативах, що дає їм відчуття контролю в умовах невизначеності.

Традиція, з середнім значенням 3,36, відображає повагу до культурних і соціальних норм, що є важливим для збереження ідентичності в кризових умовах. Жінки можуть звертатися до традиційних цінностей, таких як сім'я чи національна спадщина, щоб знайти опору в нестабільному середовищі.

Самостійність, із середнім значенням 3,32, свідчить про прагнення до автономії та незалежності в думках і діях. Хоча ця цінність є менш вираженою порівняно з безпекою чи доброзичливістю, вона може проявлятися в зусиллях жінок самостійно вирішувати проблеми чи приймати рішення в умовах війни.

Конформізм, із середнім значенням 3,3, є однією з найменш виражених цінностей, що може вказувати на те, що жінки менш схильні підкорятися зовнішнім нормам у кризових умовах, надаючи перевагу індивідуальним чи колективним цінностям, які краще відповідають їхнім потребам.

Універсалізм, із найнижчим середнім значенням 3,24, відображає турботу про ширше суспільство та довкілля. Хоча ця цінність є менш пріоритетною, вона все ж присутня, що може проявлятися в участі жінок у волонтерських чи гуманітарних ініціативах, спрямованих на підтримку суспільства в цілому.

Отже, результати показують, що цінність безпеки є домінуючою, що відповідає кризовому контексту війни. Високі значення стимуляції, досягнення, гедонізму та доброзичливості свідчать про адаптаційні стратегії жінок, які намагаються знайти баланс між виживанням і самовираженням. Менш виражені цінності, такі як конформізм і універсалізм, можуть відображати зосередженість на особистих і сімейних пріоритетах у воєнний час. Отримані дані підкреслюють складність ціннісно-сислової сфери жінок із родин

військовослужбовців і вказують на необхідність психологічної підтримки для гармонізації їхніх ціннісних орієнтацій.

3. Шкала резильєнтності Коннор-Девідсон (CD-RISC) (адаптація Н. Школіної, І. Шаповала та ін.) (рис. 2.2).

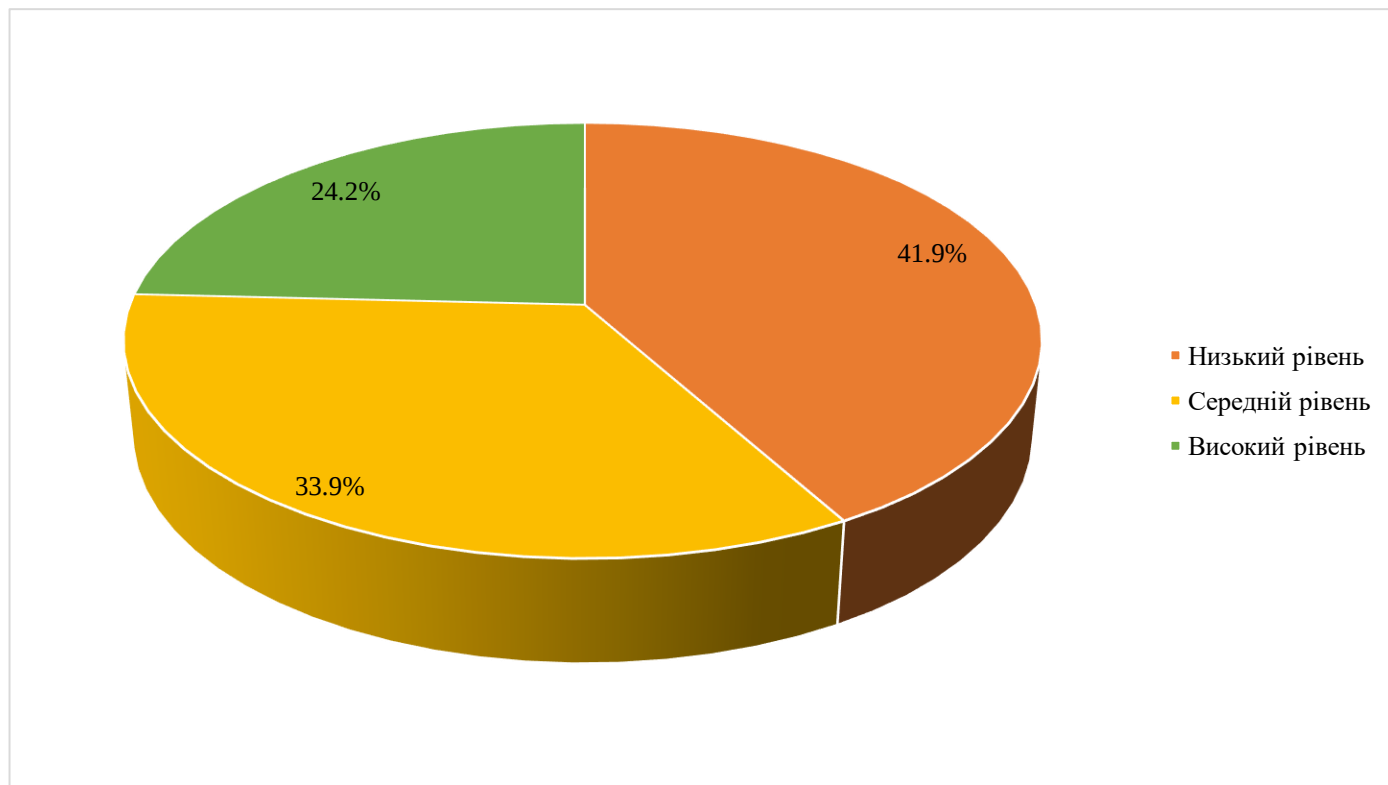


Рис. 2.2. Показники рівня резильєнтності жінок з родин військовослужбовців

Найбільша частка жінок, а саме 41,9%, демонструє низький рівень резильєнтності, що свідчить про значні труднощі в адаптації до стресових умов, спричинених війною. Високий рівень стресу, невизначеність, пов'язана з перебуванням близьких у зоні бойових дій, і обмежені ресурси для психологічної підтримки можуть знижувати здатність жінок ефективно справлятися з викликами. Низький рівень резильєнтності може проявлятися у відчутті безпорадності, тривожності чи труднощах із відновленням після стресових подій, що є характерним для жінок, які перебувають у прифронтових регіонах або мають обмежений доступ до соціальної підтримки.

Середній рівень резильєнтності, який становить 33,9%, вказує на те, що значна частина жінок має помірну здатність адаптуватися до воєнних умов. Такі

жінки, ймовірно, використовують певні стратегії самодопомоги, такі як підтримка близьких, участь у громадських ініціативах чи звернення до психологічних ресурсів. Середній рівень резильєнтності може відображати баланс між викликами війни та наявними внутрішніми чи зовнішніми ресурсами, що дозволяють частково справлятися зі стресом.

Високий рівень резильєнтності, зафіксований у 24,2% жінок, є найменш поширеним, що свідчить про те, що лише чверть вибірки демонструє високу психологічну стійкість, яка проявляється в здатності ефективно долати труднощі, зберігати оптимізм і швидко відновлюватися після стресових подій. Такі жінки, можливо, мають міцні соціальні зв'язки, розвинені стратегії саморегуляції або проживають у більш безпечних регіонах, де доступ до ресурсів підтримки є вищим. Високий рівень резильєнтності може бути пов'язаний із цінностями, такими як безпека, доброзичливість чи самостійність, які допомагають жінкам знаходити опору в кризових умовах.

Отримані результати підкреслюють, що воєнний контекст створює значні виклики для психологічної стійкості жінок із родин військовослужбовців. Переважання низького рівня резильєнтності вказує на необхідність цілеспрямованої психологічної підтримки. Водночас наявність середнього та високого рівнів резильєнтності у частини вибірки свідчить про потенціал адаптації, який може бути посилений через зміцнення соціальних зв'язків, розвиток цінностей солідарності та доступ до психологічних ресурсів.

4. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» Керол Ріфф (адаптація С. Карсканової) (рис. 2.3). Дані, зібрані на вибірці з 62 жінок, чий чоловіки є військовослужбовцями, відображають відсоткове співвідношення низьких і високих значень за кожною шкалою. Аналіз цих показників дозволяє зрозуміти, як воєнні умови впливають на психологічне благополуччя жінок і які аспекти потребують підтримки.

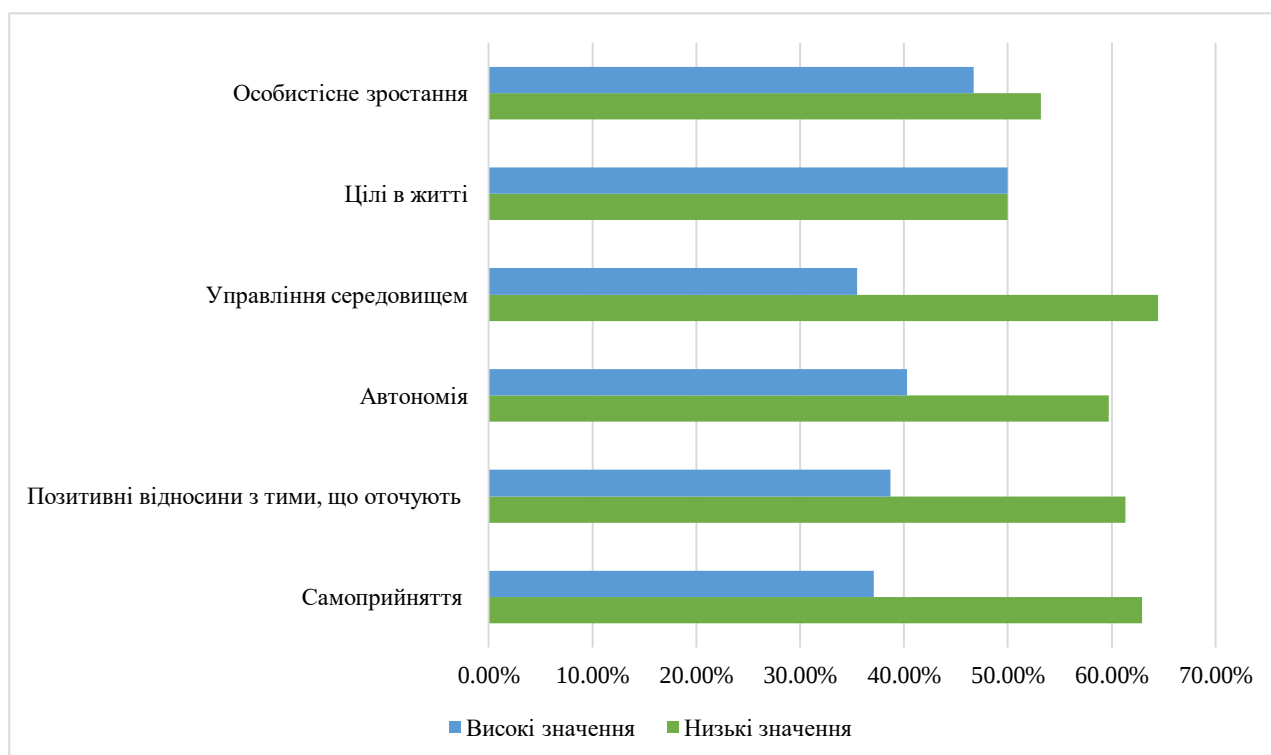


Рис. 2.3. Показники шкал психологічного благополуччя жінок з родин військовослужбовців

Самоприйняття, що характеризує позитивне ставлення до себе та прийняття власного життя, є важкодоступним для більшості жінок, оскільки 62,9% демонструють низькі значення за цією шкалою, тоді як лише 37,1% мають високий рівень, що може свідчити про труднощі з самосприйняттям, спричинені стресом, невизначеністю та емоційною напругою через перебування близьких у зоні бойових дій. Жінки можуть відчувати невпевненість у собі чи незадоволення своїм життям через обмеження, накладені воєнними умовами. Високий рівень самоприйняття у меншості може бути пов'язаний із міцними внутрішніми ресурсами або підтримкою, яка допомагає зберігати позитивне ставлення до себе.

Позитивні відносини з оточуючими, які відображають здатність будувати міцні та довірливі зв'язки, також є проблемною сферою для більшості жінок: 61,3% мають низькі значення, тоді як 38,7% демонструють високі. Воєнний контекст, зокрема розлука з близькими, ізоляція чи зосередженість на сімейних

обов'язках, може ускладнювати підтримку якісних соціальних зв'язків. Ті жінки, які мають високі значення, ймовірно, активно беруть участь у групах підтримки чи громадських ініціативах, що сприяє зміцненню їхніх стосунків із оточуючими.

Автономія, що характеризує незалежність у рішеннях і діях, є обмеженою для 59,7% жінок, тоді як 40,3% демонструють високий рівень. Низькі значення можуть вказувати на те, що воєнні умови, такі як необхідність адаптуватися до зовнішніх обставин чи залежність від соціальної підтримки, обмежують відчуття самостійності. Жінки з високим рівнем автономії, можливо, мають розвинені стратегії саморегуляції або проживають у більш стабільних регіонах, де є більше можливостей для незалежних рішень.

Управління середовищем, що відображає здатність контролювати та адаптувати зовнішні обставини, є найменш доступним компонентом: 64,5% жінок мають низькі значення, тоді як 35,5% демонструють високі. Воєнна нестабільність, обмежений доступ до ресурсів і необхідність реагувати на непередбачувані обставини ускладнюють контроль над середовищем. Жінки з високими значеннями, ймовірно, знаходять способи впливати на своє оточення, наприклад, через організацію сімейного життя чи участь у громадських проєктах.

Цілі в житті, що стосуються наявності сенсу та спрямованих цілей, мають збалансований розподіл: 50% жінок демонструють низькі значення, а 50% – високі. Подібний результат вказує на те, що половина жінок зберігає чітке бачення своїх цілей, що може бути пов'язано з цінностями, такими як сім'я, підтримка близьких чи патріотизм. Водночас інша половина відчуває труднощі з визначенням цілей, що може бути зумовлено невизначеністю та стресом війни.

Особистісне зростання, що відображає прагнення до розвитку та самовдосконалення, є доступним для 46,7% жінок, тоді як 53,2% мають низькі значення, що свідчить про те, що частина жінок знаходить можливості для розвитку, наприклад, через навчання, волонтерство чи саморефлексію, тоді як

для більшості війна обмежує можливості для особистісного зростання через зосередженість на виживанні чи базових потребах.

Отримані результати підкреслюють значний вплив воєнного контексту на психологічне благополуччя жінок із родин військовослужбовців. Переважання низьких значень за більшістю шкал, особливо управління середовищем і самоприйняття, вказує на психологічні виклики, пов'язані з війною. Водночас відносно високі показники за шкалою цілей у житті та особистісного зростання свідчать про потенціал адаптації, який може бути посилений через психологічну підтримку та зміцнення соціальних зв'язків.

5. Методика вивчення спрямованості особистості В. Смекала та М. Кучера (рис. 2.4).

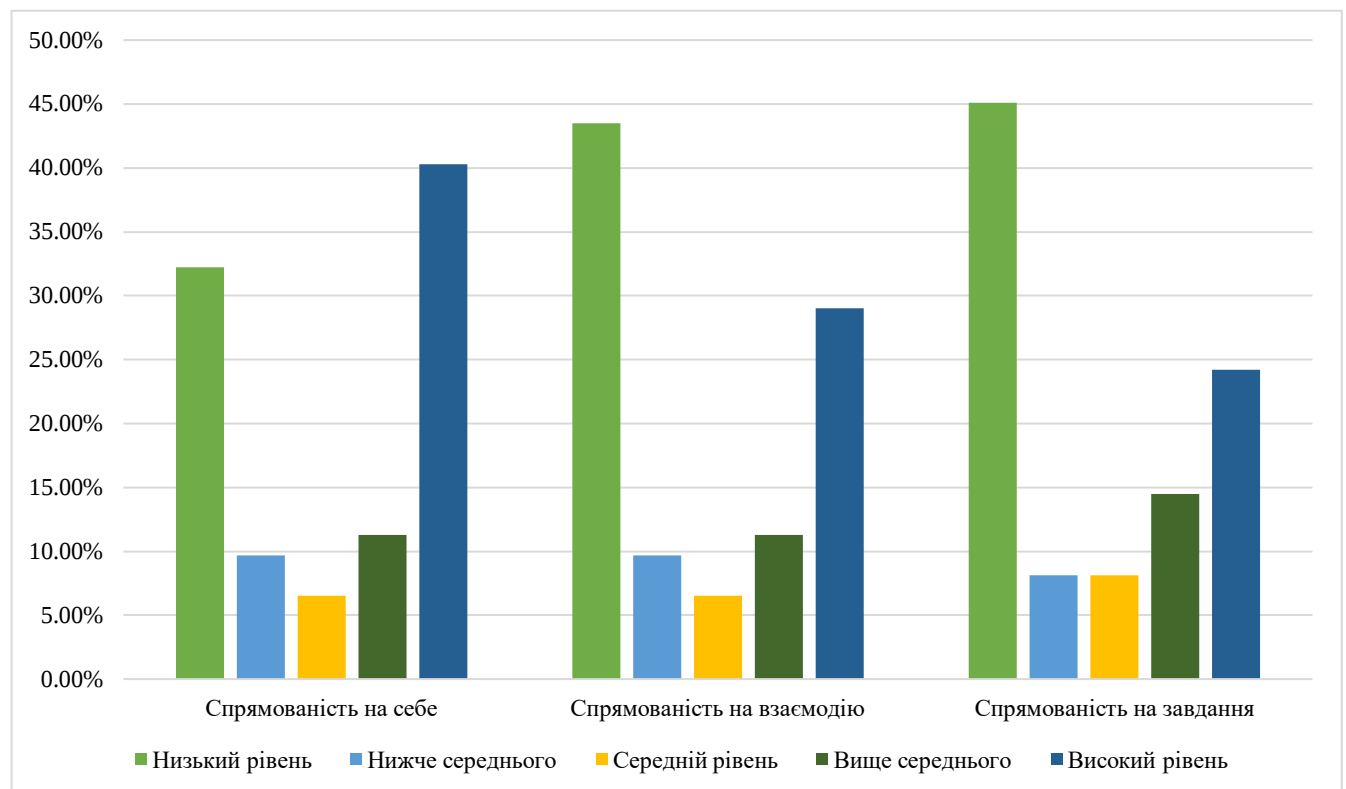


Рис. 2.4. Показники спрямованості жінок з родин військовослужбовців

Спрямованість на себе, що відображає орієнтацію на власні потреби, інтереси та індивідуальні цілі, має найвищий рівень серед жінок, оскільки 40,3% демонструють високий рівень цієї спрямованості, що може вказувати на те, що значна частина жінок у воєнний час зосереджується на особистих потребах, таких як безпека, емоційна стабільність чи самозбереження, що є природною

реакцією на стрес і невизначеність. Водночас 32,2% жінок мають низький рівень спрямованості на себе, що може свідчити про пріоритетність інших цінностей, таких як турбота про сім'ю чи громаду. Рівні нижче середнього (9,7%), середній (6,5%) та вище середнього (11,3%) є менш поширеними, що вказує на поляризацію між високою та низькою орієнтацією на себе.

Спрямованість на взаємодію, яка характеризує прагнення до соціальних зв'язків, співпраці та підтримки стосунків із оточуючими, є менш вираженою: 43,5% жінок мають низький рівень, тоді як високий рівень зафіксовано у 29%, що може відображати труднощі в підтримці соціальних зв'язків через ізоляцію, спричинену війною, або зосередженість на сімейних обов'язках, що обмежує можливості для взаємодії. Жінки з високим рівнем спрямованості на взаємодію, ймовірно, активно беруть участь у групах підтримки чи волонтерських ініціативах, що зміцнює їхні цінності доброзичливості та солідарності. Рівні нижче середнього (9,7%), середній (6,5%) та вище середнього (11,3%) є менш поширеними, що підкреслює тенденцію до обмеженої соціальної активності в умовах війни.

Спрямованість на завдання, що відображає орієнтацію на досягнення цілей, виконання обов'язків і продуктивну діяльність, має найнижчий рівень серед жінок: 45,1% демонструють низький рівень, тоді як високий рівень зафіксовано у 24,2%, що може свідчити про те, що воєнні умови, такі як нестабільність чи емоційна напруга, ускладнюють зосередженість на завданнях, особливо тих, що не пов'язані з виживанням чи базовими потребами. Жінки з високим рівнем спрямованості на завдання, можливо, беруть на себе відповідальність за організацію сімейного життя, волонтерство чи професійну діяльність, що відповідає цінностям досягнення та відповідальності. Рівні нижче середнього (8,1%), середній (8,1%) та вище середнього (14,5%) є менш поширеними, що вказує на обмежену орієнтацію на завдання в кризових умовах.

Отримані результати підкреслюють, що воєнний контекст суттєво впливає на спрямованість особистості жінок із родин військовослужбовців. Переважання високого рівня спрямованості на себе свідчить про зосередженість на особистих

потребах, таких як безпека та емоційна стабільність, що є адаптивною реакцією на стрес. Низький рівень спрямованості на взаємодію та завдання вказує на обмеження соціальних і продуктивних можливостей, спричинених війною.

6. Здійснення кореляційного аналізу за допомогою коефіцієнта Пірсона (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Показники кореляційного аналізу

	Стресостійкість	Самоприйняття	Поз. відносини з ін.	Автономія	Цілі в житті	Спр. на себе	Спр.на взаємодію	Спр. на завдання
Упевненість у собі	0,343**				0,282*			
Конформізм	0,327**							
Щасливе сім. життя		0,461***						-0,278*
Універсализм		0,275*	0,281*					
Доброзичливість				0,281*				
Стимуляція					0,622** *			
Гедонізм					0,58***	-0,61***		
Влада					0,849** *		-0,714***	
Самоприйняття						0,472***		
Самостійність								0,362**

Результати аналізу, представлені у вигляді коефіцієнтів кореляції з відповідними рівнями статистичної значущості (* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$), розкривають взаємозв'язки між ключовими змінними, що відображають психологічну адаптацію жінок до трансформаційних умов соціуму. Аналіз цих зв'язків допомагає зрозуміти, як цінності, психологічне благополуччя та спрямованість взаємодіють у кризових умовах, і які з них відіграють ключову роль у підтримці резильєнтності та благополуччя.

Резильєнтність (стресостійкість) демонструє помірний позитивний зв'язок із упевненістю в собі ($r = 0,343$, $p < 0,01$), що свідчить про те, що жінки, які мають вищий рівень впевненості в собі, краще справляються зі стресом, що є важливим в умовах війни. Упевненість у собі, ймовірно, сприяє формуванню внутрішніх ресурсів, які допомагають долати виклики, такі як тривога чи невизначеність. Аналогічний помірний позитивний зв'язок спостерігається між резильєнтністю та конформізмом ($r = 0,327$, $p < 0,01$). Жінки, які схильні

дотримуватися соціальних норм і правил, можуть відчувати більшу стабільність у кризових умовах, оскільки конформізм забезпечує передбачуваність і соціальну підтримку.

Самоприйняття має сильний позитивний зв'язок із цінністю щасливого сімейного життя ($r = 0,461, p < 0,001$), що вказує на те, що жінки, які позитивно сприймають себе та своє життя, надають великого значення сімейному благополуччю, що є ключовим у воєнний час, коли сім'я стає джерелом емоційної опори. Слабший, але статистично значущий зв'язок між самоприйняттям і універсалізмом ($r = 0,275, p < 0,05$) свідчить про те, що жінки, які приймають себе, частково орієнтуються на турботу про ширше суспільство, що може проявлятися через волонтерську діяльність чи підтримку громадських ініціатив.

Позитивні відносини з оточуючими мають слабкий позитивний зв'язок із універсалізмом ($r = 0,281, p < 0,05$), що відображає те, що жінки, які підтримують якісні соціальні зв'язки, також схильні цінувати загальнолюдські цінності, такі як справедливість чи турбота про інших, що сприяє їхній соціальній згуртованості в умовах війни. Аналогічний слабкий позитивний зв'язок між автономією та доброзичливістю ($r = 0,281, p < 0,05$) вказує на те, що незалежність у рішеннях і діях поєднується з турботою про близьких, що є важливим для жінок, які беруть на себе відповідальність за сім'ю чи громаду.

Цілі в житті мають кілька значущих кореляцій. Слабкий позитивний зв'язок із упевненістю в собі ($r = 0,282, p < 0,05$) свідчить про те, що чітке бачення життєвих цілей пов'язане з вірою у власні сили, що допомагає жінкам зберігати мотивацію. Сильні позитивні зв'язки між цілями в житті та стимуляцією ($r = 0,622, p < 0,001$), гедонізмом ($r = 0,58, p < 0,001$) і владою ($r = 0,849, p < 0,001$) вказують на те, що жінки, які мають чіткі цілі, прагнуть новизни, задоволення та контролю над своїм життям. Особливо сильний зв'язок із владою підкреслює, що цілі в житті часто пов'язані з бажанням впливати на обставини, що є адаптивним у воєнних умовах, де контроль над середовищем є обмеженим.

Спрямованість на себе має сильний негативний зв'язок із гедонізмом ($r = -0,61$, $p < 0,001$), що може вказувати на те, що орієнтація на власні потреби не завжди сприяє прагненню до задоволення чи комфорту, можливо, через зосередженість на виживанні чи базових потребах. Натомість спрямованість на себе позитивно корелює з самоприйняттям ($r = 0,472$, $p < 0,001$), що свідчить про те, що фокус на власних потребах сприяє позитивному сприйняттю себе, що є важливим для психологічного благополуччя.

Спрямованість на взаємодію має сильний негативний зв'язок із владою ($r = -0,714$, $p < 0,001$), що може означати, що жінки, які орієнтовані на соціальні зв'язки, менш схильні прагнути до контролю чи домінування, надаючи перевагу співпраці та підтримці. Спрямованість на завдання має слабкий негативний зв'язок із цінністю щасливого сімейного життя ($r = -0,278$, $p < 0,05$), що може вказувати на те, що зосередженість на завданнях іноді суперечить сімейним пріоритетам, особливо в умовах війни. Водночас спрямованість на завдання позитивно корелює з самостійністю ($r = 0,362$, $p < 0,01$), що свідчить про те, що орієнтація на виконання завдань пов'язана з незалежністю в діях і рішеннях.

Отримані результати підкреслюють складну взаємодію між ціннісними орієнтаціями, психологічним благополуччям і спрямованістю особистості в жінок із родин військовослужбовців. Сильні зв'язки між цілями в житті та цінностями стимуляції, гедонізму та влади вказують на мотивацію жінок до активної адаптації через пошук нових можливостей і контролю. Негативні кореляції, такі як між спрямованістю на себе та гедонізмом чи спрямованістю на взаємодію та владою, відображають ціннісні конфлікти, які можуть ускладнювати адаптацію. Позитивні зв'язки між резильєнтністю, самоприйняттям і соціальними цінностями підкреслюють важливість внутрішніх і соціальних ресурсів для психологічної стійкості в кризових умовах.

7. Додатково нами було порівняно групи жінок з безпечних та небезпечних регіонів за допомогою критерія Манна-Уїтні (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Результати порівняльного аналізу даних

	U _{емп.}	U _{кр.}
Активне, діяльне життя	421,0	U _{0,01} = 315,0 U _{0,05} = 362,0
Здоров'я (фізичне і психічне)	403,5	
Цікава робота	446,0	
Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного)	439,0	
Любов (духовна і фізична близькість з улюбленою людиною)	487,0	
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальної скрути)	438,0	
Наявність хороших і вірних друзів	424,5	
Упевненість у собі	380,0	
Пізнання	503,0	
Свобода як незалежність у вчинках і діях	479,0	
Щасливе сімейне життя	437,5	
Творчість	470,5	
Конформізм	452,5	
Традиція	460,0	
Доброзичливість	478,5	
Універсалізм	471,0	
Самостійність	474,0	
Стимуляція	468,0	
Гедонізм	476,0	
Досягнення	479,5	
Влада	489,0	
Безпека	435,5	
Стресостійкість	460,5	
Самоприйняття	490,5	
Позитивні відносини з тими, що оточують	473,0	
Автономія	458,0	
Управління середовищем	487,0	
Цілі в житті	468,0	
Особистісне зростання	452,0	
Спрямованість на себе	470,5	
Спрямованість на взаємодію	477,5	
Спрямованість на завдання	459,0	

Відсутність значущих відмінностей між жінками з небезпечних і безпечних регіонів за всіма параметрами, включаючи ціннісні орієнтації,

психологічне благополуччя, резильєнтність і спрямованість особистості, є несподіваним результатом, враховуючи різницю в умовах проживання. Жінки в прифронтових містах перебувають у середовищі з підвищеним рівнем стресу, небезпеки та обмеженим доступом до ресурсів, тоді як у безпечних регіонах умови є відносно стабільними. Однак результати вказують на те, що воєнний контекст загалом формує схожі психологічні та ціннісні реакції в обох групах, що може бути зумовлено універсальним впливом війни на жінок із родин військовослужбовців, незалежно від їхнього географічного розташування.

Отриманий результат також може свідчити про високий рівень адаптації жінок до воєнних умов. Жінки з прифронтових регіонів, попри складніші обставини, можуть розвивати схожі стратегії подолання стресу, такі як участь у волонтерських ініціативах чи звернення до соціальної підтримки, що вирівнює їхні ціннісні орієнтації та психологічне благополуччя з жінками з безпечних регіонів. Додатково спільні цінності, такі як патріотизм чи солідарність, які посилюються в умовах війни, можуть об'єднувати обидві групи, нівелюючи регіональні відмінності.

Відсутність статистично значущих відмінностей підкреслює, що воєнний контекст створює універсальні виклики для жінок із родин військовослужбовців, незалежно від місця проживання, що вказує на необхідність універсальних підходів до психологічної підтримки, які враховують спільні потреби, такі як зміцнення резильєнтності, підтримка соціальних зв'язків і допомога у вирішенні ціннісних конфліктів. Водночас результат може спонукати до подальшого дослідження, щоб з'ясувати, які саме фактори, наприклад, доступ до ресурсів чи соціальна підтримка, сприяють вирівнюванню психологічних і ціннісних показників між групами.

2.3. Програма розвитку рефлексії ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців як засіб розвитку резильєнтності в трансформаційних умовах соціуму

Розвиток рефлексії ціннісних орієнтацій є ефективним інструментом для підвищення психологічної стійкості (резильєнтності) в умовах соціальних

трансформацій, особливо для вразливих груп, таких як жінки з родин військовослужбовців. Війна як кризовий фактор створює значні виклики: емоційну напругу, невизначеність, ціннісні конфлікти та обмеження в реалізації пріоритетів. Результати емпіричного дослідження показали, що жінки з цієї групи часто демонструють низький рівень доступності ключових цінностей (наприклад, активне життя, свобода, творчість), переважання цінностей безпеки та доброзичливості, а також помірний рівень резильєнтності, що свідчить про необхідність втручання, яке допоможе жінкам усвідомити свої цінності, рефлексувати їхні конфлікти та інтегрувати в повсякденне життя для посилення здатності долати стрес.

Програма розроблена на основі теоретичних підходів Ш. Шварца (модель базових цінностей), М. Рокіча (термінальні та інструментальні цінності) та В. Франкла (пошук сенсу через рефлексію). Вона спрямована на розвиток рефлексії як когнітивно-емоційного процесу, що дозволяє жінкам аналізувати свої цінності, виявляти дисбаланси (наприклад, між бажаним і доступним) та перетворювати їх на ресурси для резильєнтності. Рефлексія сприяє переосмисленню цінностей, що підвищує адаптивність, знижує тривогу та посилює соціальну згуртованість. Програма поєднує психологічні, групові та практичні елементи, враховуючи специфіку групи: емоційну вразливість, потребу в підтримці та фокус на сімейних цінностях.

Розвиток рефлексії ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців для підвищення їхньої резильєнтності в трансформаційних умовах соціуму, зокрема через усвідомлення та інтеграцію цінностей у щоденне життя.

Цілі програми:

- виявити та усвідомити ключові ціннісні орієнтації, враховуючи вплив війни;
- розвинути навички рефлексії для подолання ціннісних конфліктів (наприклад, між безпекою та самореалізацією);

- посилити резильєнтність через інтеграцію цінностей у стратегії подолання стресу;
- сприяти формуванню соціальної підтримки через групову взаємодію;
- розвинути практичні інструменти для застосування рефлексії в повсякденному житті.

Цільова група: жінки віком 25-35 років (середній вік 29 років) з родин військовослужбовців, які проживають у прифронтових або безпечних регіонах.

Група: 8-12 учасниць для ефективної взаємодії.

Критерії відбору: наявність чоловіка-військовослужбовця, відсутність гострих психічних розладів, готовність до рефлексії.

Програма триває 8 тижнів (по 1 сесії на тиждень, тривалістю 2-2,5 години).

Формат: групові зустрічі (онлайн або офлайн, залежно від регіону), з елементами індивідуальних завдань.

Проводить: психолог або фасилітатор з досвідом роботи з травмою.

Матеріали: робочі зошити, візуальні допомоги (картки з цінностями), онлайн-ресурси для рефлексії.

Програма складається з трьох етапів: підготовчого (усвідомлення цінностей), рефлексивного (аналіз конфліктів) та інтеграційного (застосування для резильєнтності). Кожна сесія включає теоретичний блок, практичні вправи (наприклад, арт-терапія, дискусії), домашні завдання та зворотний зв'язок. Оцінка ефективності: пре- та посттестування за шкалою CD-RISC і методикою PVQ Шварца.

Етап 1 (Сесії 1-3) «Усвідомлення цінностей». Жінки ідентифікують свої пріоритети через вправи з картками Рокіча, обговорюють вплив війни на цінності безпеки та доброзичливості.

Етап 2 (Сесії 4-6) «Рефлексія конфліктів». Аналіз дисбалансу (цінність vs доступність) через групові дискусії, робота з екзистенційними питаннями за В. Франклом.

Етап 3 (Сесії 7-8) «Інтеграція для резильєнтності». Розробка планів дій, вправи на солідарність і самопідтримку, оцінка змін.

Очікувані результати: збільшення рівня резильєнтності (за CD-RISC), гармонізація цінностей (зменшення конфліктів), підвищення психологічного благополуччя (за шкалами Ріфф). Програма сприяє формуванню навичок рефлексії, що стає інструментом для довготривалої адаптації.

Програма може бути впроваджена в центрах психологічної допомоги, волонтерських організаціях чи онлайн-платформах для підтримки жінок у воєнний час.

Таблиця 2.4

План програми розвитку рефлексії ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців як засіб розвитку резильєнтності в трансформаційних умовах соціуму

Етап	Сесія	Тема	Мета	Методи та вправи	Тривалість
Усвідомлення цінностей	1	Вступ до цінностей і рефлексії.	Знайомство, усвідомлення базових цінностей.	Групове обговорення, вправа «Ціннісна карта» (за К. Рокічем)	2 год.
Усвідомлення цінностей	2	Вплив війни на цінності.	Аналіз змін цінностей під впливом трансформацій.	Дискусія за Ш. Шварцом, арт-терапія «Мої цінності до/після».	2,5 год.
Усвідомлення цінностей	3	Базові потреби та цінності.	Активізація потреб безпеки та приналежності.	Рольова гра, вправа «Дерево цінностей».	2 год.
Рефлексія конфліктів	4	Екзистенційний пошук сенсу.	Переосмислення сенсу життя за В. Франклом.	Медитація рефлексії, групове обговорення втрат і надії.	2,5 год.
Рефлексія конфліктів	5	Ціннісні конфлікти та стрес.	Аналіз дисбалансу (бажане vs реальне).	Вправа «Баланс колеса життя», дискусія конфліктів	2 год.
Рефлексія конфліктів	6	Соціальна солідарність і цінності.	Формування колективних цінностей.	Групова арт-терапія «Мережа підтримки», рольові ігри.	2,5 год.
Інтеграція для резильєнтності	7	Застосування рефлексії для резильєнтності.	Інтеграція цінностей у стратегії подолання.	Вправа «Ресурси резильєнтності», планування	2 год.
Інтеграція для резильєнтності	8	Підсумок і підтримка.	Оцінка змін, план довготривалої рефлексії.	Зворотний зв'язок.	2 год.

Висновки до розділу 2

Емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців у трансформаційних умовах соціуму дозволило виявити ключові особливості їхньої ціннісно-смислової сфери та її вплив на психологічну адаптацію. Результати методики М. Рокіча показали значний дисбаланс між значущістю цінностей (наприклад, активне життя, свобода, творчість) і їхньою доступністю, що свідчить про ціннісні конфлікти, спричинені воєнними обмеженнями. За методикою Ш. Шварца, домінуючою цінністю є безпека, що відображає пріоритетність стабільності в умовах війни, тоді як цінності стимуляції, досягнення та доброзичливості також мають високі показники, вказуючи на адаптаційні стратегії жінок. Резильєнтність, оцінена за шкалою Коннор-Девідсон, є переважно низькою, що підкреслює потребу в психологічній підтримці, хоча частина жінок демонструє високий рівень стійкості.

Опитувальник К. Ріфф виявив низькі значення психологічного благополуччя за більшістю шкал, що вказує на труднощі з адаптацією до воєнних умов, хоча збалансований розподіл за шкалою цілей у житті (свідчить про мотивацію до збереження сенсу). Методика Смекала-Кучера показала переважання спрямованості на себе, що відображає фокус на особистих потребах, тоді як спрямованість на взаємодію та завдання є менш вираженою через обмеження війни. Кореляційний аналіз за Пірсоном виявив значущі зв'язки, зокрема між цілями в житті та владою, резильєнтністю та впевненістю в собі, що підкреслює роль цінностей у підтримці психологічної стійкості.

Порівняльний аналіз за критерієм Манна-Уїтні не виявив статистично значущих відмінностей між групами жінок із прифронтових і безпечних регіонів, що вказує на універсальний вплив війни на ціннісні орієнтації та психологічне благополуччя, що підкреслює необхідність універсальних підходів до підтримки, незалежно від регіону проживання.

Запропонована програма розвитку рефлексії ціннісних орієнтацій спрямована на гармонізацію цінностей і підвищення резильєнтності через усвідомлення, аналіз конфліктів і інтеграцію цінностей у повсякденне життя. Результати дослідження створюють емпіричну основу для розробки психологічних і соціальних програм, які сприяють адаптації жінок до трансформаційних умов, зміцненню їхньої психологічної стійкості та соціальної згуртованості.

ВИСНОВКИ

Дослідження, проведене з метою аналізу ціннісних орієнтацій жінок із родин військовослужбовців у трансформаційних умовах соціуму, дозволило досягти поставлених завдань і сформулювати наступні висновки:

1. Теоретичний аналіз показав, що ціннісні орієнтації є складною психологічною системою, яка визначає мотивацію, поведінку та адаптацію особистості до соціального середовища. Ключові підходи забезпечують комплексне розуміння природи цінностей. Цінності класифікуються за об'єктом засвоєння, метою, рівнем узагальненості та роллю в діяльності, що дозволяє систематизувати їхню структуру та функції. У контексті війни цінності стають динамічним механізмом, який допомагає людині адаптуватися до кризових умов, переосмислюючи пріоритети та сенси.

2. Соціальні трансформації, зокрема війна, глобалізація, економічні кризи та технологічний прогрес, суттєво впливають на ціннісні орієнтації через активізацію базових потреб (безпека, приналежність), екзистенційний пошук сенсу та формування колективних цінностей (солідарність, патріотизм). Війна, як екстремальний фактор, висуває на перший план цінності безпеки та соціальної згуртованості, тоді як цінності самореалізації та творчості можуть відходити на другий план через обмеження доступності.

3. Емпіричне дослідження на вибірці з 62 жінок показало, що ціннісні орієнтації жінок із родин військовослужбовців характеризуються домінуванням цінності безпеки, що відображає потребу в стабільності в умовах війни. Високі показники стимуляції, досягнення та доброзичливості свідчать про прагнення до активної адаптації та підтримки соціальних зв'язків. Проте більшість цінностей, таких як активне життя, свобода і творчість, є важкодоступними, що вказує на ціннісні конфлікти. Резильєнтність переважно низька, а психологічне благополуччя обмежене за шкалами самоприйняття і управління середовищем. Спрямованість на себе є домінуючою, що відображає фокус на особистих потребах.

Кореляційний аналіз виявив зв'язки між цілями в житті та владою, резильєнтністю та впевненістю в собі, що підкреслює роль цінностей у психологічній стійкості. Порівняння груп із прифронтових і безпечних регіонів не виявило значущих відмінностей, що вказує на універсальний вплив війни на цінності.

4. Запропонована програма розвитку рефлексії ціннісних орієнтацій (8 тижнів, груповий формат) спрямована на підвищення резильєнтності через усвідомлення цінностей, аналіз їхніх конфліктів і інтеграцію в повсякденне життя. Програма включає три етапи: усвідомлення цінностей, рефлексія конфліктів і інтеграція для резильєнтності. Використовуються методи групових дискусій, арт-терапії і вправ за В. Франклом. Очікувані результати включають підвищення резильєнтності, гармонізацію цінностей і зміцнення соціальної підтримки. Програма має практичне значення для психологічних центрів і волонтерських організацій, сприяючи адаптації жінок до воєнних умов.

Сформовані висновки підтверджують, що ціннісні орієнтації жінок із родин військовослужбовців є динамічною системою, яка відображає їхню адаптацію до війни. Низька доступність цінностей і обмежене психологічне благополуччя вказують на потребу в цілеспрямованій підтримці, а програма рефлексії є ефективним інструментом для підвищення резильєнтності та гармонізації ціннісної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусик О., Сорока К. Класифікація цінностей і ціннісних орієнтацій особистості. *Психологічна допомога особистості у воєнний період : матеріали VIII Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів»*, Умань, 27 березня 2025 р. редкол.: С. Ю. Діхтяренко, Л. А. Данилевич, А. В. Шулдик, О. О. Андрусик. Умань, 2025. С. 87–89.
2. Балачій Л. Психологічний вплив військової служби на сімейні стосунки: адаптація військових та їх родин. *UNIVERSUM*. 2024. № 14. С. 409–416.
3. Берегова Н. П., Джигун Л. М. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. № 3. С. 54–58.
4. Бібік Д. Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2022. Vol. 26, № 1. Р. 43–54.
5. Воробйова Л. Ціннісні орієнтації особистості в контексті соціокультурних трансформацій українського суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2021. № 38. С. 30–35.
6. Горіна О. Т. Педагогічні засади формування духовної культури студентської молоді : методичний посібник. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2014. 132 с.
7. Горіна О. Т. Формування духовної культури студентської молоді : монографія. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2013. 115 с.
8. Горіна О. Т. Ціннісні орієнтації – важливі чинники соціально-психологічного формування особистості молоді. *Modern science: innovations and prospects : proceedings of the 7th International scientific and practical conference, Stockholm, Sweden, April 3–5, 2022 / SSPG Publish. Stockholm, 2022. P. 166–170.*

9. Гріньова О. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія*. 2018. С. 9–13.
10. Дзюнь Х. Ціннісні орієнтації як особистісний ресурс розвитку резильєнтності студентів. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід : збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.* / редкол.: Н. Л. Морська, Л. М. Литвин, Г. А. Поперечна. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 375–377.
11. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2008. 24 с.
12. Жураковська Д. А., Гудима О. В. Ціннісні орієнтації в структурі особистості. *Modern education – accessibility, quality, recognition and problems : proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference, Helsinki, Finland, March 25–27, 2024*. Helsinki, 2024. P. 204–209.
13. Затерта З. Ціннісні орієнтації у структурі резильєнтності особистості. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід : збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.* / редкол.: Н. Л. Морська, Л. М. Литвин, Г. А. Поперечна. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 77–81.
14. Зубченко К. В. Особливості надання психологічної допомоги дружинам військовослужбовці. *Психічне здоров'я та резильєнтність особистості : колективна монографія / за заг. ред. Г. А. Пріби, Л. Є. Бегези*. Київ : Ф-ОП Гуляєв О. В., 2025. С. 95–102.
15. Ігнатенко П. Р. Аксіологія виховання: від термінології до постановки проблем. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 118–123.
16. Ігумнова О., Берегова Н., Джигун Л. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33, № 3. С. 54–58.

17. Карсканова С. В. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф: процес та результати адаптації. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 1. С. 1–9.
18. Кислинська Д. М., Мілорадова Н. Е. Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. 2016. № 53. С. 64–73.
19. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України*. 2018. № 4. С. 28–33.
20. Корчагіна А. Ціннісні орієнтації як ресурс збереження життєстійкості особистості. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, Тернопіль, 4–5 листопада 2022 р. / ЗУНУ. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. Т. 1. С. 55–58.
21. Криницька А. Ціннісні орієнтації особистості у розробках вітчизняних та зарубіжних психологів. *Психологічні проблеми особистості на сучасному етапі розвитку суспільства : збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції*, Ніжин, 7–8 квітня 2021 р. / ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 127–129.
22. Кущенко І. В., Поджинська О. О., Руденко Л. Г. Взаємодія військовослужбовців з родинами як фактор підвищення їх резильєнтності. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 1. С. 9–14.
23. Лук'янова Л. О., Балтаджи П. М. Психосоціальна підтримка як фактор сприяння посттравматичному зростанню жінок – членів родин учасників бойових дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 2. С. 74–80.
24. Матласевич О., Герасімов Ф. Особливості психологічного імунітету українських комбатантів та членів їхніх родин: теоретичні аспекти. *Психологія: реальність і перспективи*. 2024. № 22. С. 50–59.

25. Неприцька Т. І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політичне життя*. 2022. № 3. С. 93–97.
<https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.3.11>
26. Панчук Н. П. Ціннісні орієнтації як системоутворюючий фактор соціально активної позиції майбутнього фахівця. *Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць*. 2013. № 21. С. 542–551.
27. Перелигіна Л., Швалб А., Балабанова Л. Трансформація життєвих цінностей та орієнтирів у молоді України під впливом війни. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2025. № 1 (9). С. 132–143.
28. Петров А. О. Ціннісні орієнтації особистості. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції*, Дніпро, ВВПЗ ДГУ, 30 листопада 2022 р. Дніпро, 2022. С. 99–102.
29. Пирог Г. В., Свінціцька М. М. Задоволеність жінок подружніми стосунками в умовах війни. *Наука та освіта в умовах викликів сьогодення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, Чернігів, 16 грудня 2023 р. / Research Europe. Чернігів, 2023. С. 264–267.
30. Потапчук Н., Чорноморець Д. Життєдіяльність сімей військовослужбовців в умовах війни як психологічна проблема. *Psychology Travelogs*. 2024. № 3. С. 241–250.
31. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник / уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. 2-ге вид., виправл. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
32. Росінський Г. С. Порушення здоров'я сім'ї у учасників бойових дій (феноменологія, механізми розвитку, психологічна корекція) : дис. ... канд. мед. наук : 19.00.04. Харків, 2019. 184 с.
33. Савенко О. Ціннісні орієнтації у сучасній науковій думці. *Актуальні проблеми формування ціннісно-моральних орієнтацій студентів як детермінанта освітньої діяльності закладів фахової передвищої освіти : збірник матеріалів*. 2022. Т. 2. С. 84–86.

34. Самойленко Л. В. Ціннісні орієнтації в структурі особистості. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти (частина I) : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції*, Львів, 10–11 квітня 2021 р. Львів : Львівський науковий форум, 2021. С. 37–40.
35. Семків І. І. Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 1. С. 12–28.
36. Скоробагатська О. І. Ціннісний підхід до історико-педагогічного дослідження. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2003. № 11. С. 122–125.
37. Субашкевич І. Модифікація методики О. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2015. № 4–5. С. 77–86.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2015_4-5_10
38. Федух І. С. Визначення змісту поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. № 3.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_3_25
39. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*. 2009. № 4 (36). С. 65–73.
40. Шинкарьова Л. Аналіз викликів та труднощів у сім'ях військовослужбовців: соціально-психологічний аспект. *Actual problems in education and introduction of new technologies : proceedings of the XXII International Scientific and Practical Conference*, 2024. Р. 283–286.
41. Школіна Н. В., Шаповал І. та ін. Адаптація та валідація україномовної версії шкали стресостійкості Коннора–Девідсона-10 (CD-RISC-10): апробація у хворих на анкілозивний спондиліт. *Український ревматологічний журнал*. 2020. № 80 (2). С. 66–72.

42. Шматко Н. Розмежування концепцій цінностей та ціннісних орієнтацій у психологічній науці. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 3 (75). С. 280–285.
43. Kluckhohn F. R., Strodtbeck F. L. Variations in value orientations. Evanston, IL : Row, Peterson, 1961. P. 5–48.
44. Rokeach M., Ball-Rokeach S. J. Stability and change in American value priorities, 1968–1981. *American Psychologist*. 1989. Vol. 44, № 5. P. 775–784.
45. Rokeach M., Regan J. F. The role of values in the counseling situation. *The Personnel and Guidance Journal*. 1980. Vol. 58, № 9. P. 576–582.